

**Technická univerzita v Liberci
Hospodářská fakulta**

Studijní program: **N 6208 Ekonomika a management**
Studijní obor: **Podniková ekonomika**

Rozvoj terciárního sektoru v Indii a jeho dopad na světovou ekonomiku

Development of the tertiary sector in India and its impact on the world economy

DP-HF-KEK-2009-19

Marie Osladilová

Vedoucí práce: **Ing. Aleš Kocourek, Ph.D.**
Katedra ekonomie
Konzultant: **prof. Ing. Jiří Fárek, CSc.**
Katedra ekonomie
Počet stran: **81**
Datum odevzdání: **22. května 2009**

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci, 22. 5. 2009

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá charakteristikou terciárního sektoru služeb v Indii. Popisuje vývoj sektoru služeb od dob nezávislosti až po současnost. Zkoumá růst jednotlivých odvětví služeb, jejich podíl na tvorbě HDP a zaměstnanost ve službách v porovnání s ostatními ekonomickými sektory. Pozornost je věnována také faktorům, které zapříčinily rychlý rozvoj sektoru služeb. Nakonec se zaměřuje na dopad indických služeb na globální ekonomiku z hlediska exportu služeb, především služeb souvisejícími s informačními technologiemi. Cílem této diplomové práce je charakterizovat vývoj indického terciárního sektoru a jeho současný stav, analyzovat faktory, které ovlivňují jeho růst a určit postavení Indie ve světové ekonomice vzhledem k rozvinutosti jejího sektoru služeb.

Klíčová slova

Indie; terciární sektor; splintering; informační technologie; outsourcing; vývoz služeb

Annotation

This diploma paper deals with the characteristics of the tertiary sector of services in India. It describes the development of the service sector since independence to the present. It examines the growth of each of the services sector, their share in the formation of GDP and employment in services in comparison with other economic sectors. Attention is also paid to factors which caused the rapid development of the service sector. Finally, focusing on the impact of the Indian service to the global economy in terms of export of services, especially services related to information technology. The aim of this thesis is to characterize the evolution of India's tertiary sector and its current state, to analyze factors that affect its growth and determine the status of India in the global economy due to the development of the service sector.

Keywords

India; tertiary sector; splintering; information technology; outsourcing; services export

Obsah

Seznam zkratek.....	8
Seznam tabulek.....	10
Seznam grafů	11
Úvod	12
1 Obecný vývoj terciárního sektoru.....	14
1.1 <i>Pojetí sektoru služeb.....</i>	<i>14</i>
1.2 <i>Růst sektoru služeb v hospodářské struktuře.....</i>	<i>16</i>
1.2.1 <i>Industrializace a postindustrializace .....</i>	<i>17</i>
1.3 <i>Globalizace světového hospodářství .....</i>	<i>19</i>
1.4 <i>Globalizace služeb.....</i>	<i>21</i>
1.4.1 <i>Formy vývozu služeb a druhy služeb .....</i>	<i>22</i>
2 Vývoj terciárního sektoru v Indii.....	25
2.1 <i>Etapy vývoje terciárního sektoru v Indii .....</i>	<i>25</i>
2.1.1 <i>První etapa – indická verze socialismu .....</i>	<i>27</i>
2.1.1.1 <i>Fáze IA (1950-1964) .....</i>	<i>29</i>
2.1.1.2 <i>Fáze IB (1965-1980).....</i>	<i>31</i>
2.1.2 <i>Druhá etapa.....</i>	<i>34</i>
2.1.2.1 <i>Fáze IIA (1981-1992) .....</i>	<i>34</i>
2.1.2.2 <i>Fáze IIB (1993-2000) .....</i>	<i>36</i>
2.2 <i>Podíl služeb na tvorbě GDP .....</i>	<i>38</i>
2.3 <i>Podíl služeb na zaměstnanosti.....</i>	<i>40</i>
3 Současný vývoj v indickém sektoru služeb	43
3.1 <i>Význam sektoru služeb v současné indické ekonomice.....</i>	<i>43</i>
3.1.1 <i>Telekomunikace.....</i>	<i>47</i>
3.1.2 <i>Železnice.....</i>	<i>49</i>
3.1.3 <i>Civilní letecká doprava.....</i>	<i>49</i>
3.1.4 <i>Bankovníctví a pojišťovnictví .....</i>	<i>50</i>
3.1.5 <i>Hotely a restaurace .....</i>	<i>52</i>
3.2 <i>Zaměstnanost.....</i>	<i>53</i>
3.3 <i>Výhled do budoucna .....</i>	<i>54</i>
4 Determinanty rozvoje terciárního sektoru.....	56
4.1 <i>Faktory úspěchu sektoru služeb.....</i>	<i>56</i>
4.2 <i>Faktory ovlivňující růst služeb .....</i>	<i>58</i>
4.2.1 <i>Splintering .....</i>	<i>58</i>

4.2.2	Elastická konečná poptávka.....	60
4.2.3	Vyšší zahraniční poptávka.....	61
4.2.4	Liberalizace	62
5	Terciární sektor Indie ve světové ekonomice	63
5.1	<i>Export indických obchodních služeb .....</i>	<i>63</i>
5.2	<i>Indie – informační velmoc .....</i>	<i>65</i>
5.2.1	IT-BPO sektor v Indii	67
5.3	<i>Trendy Indie.....</i>	<i>72</i>
5.4	<i>Vztah Indie s Českou Republikou .....</i>	<i>73</i>
6	Zhodnocení vývoje terciárního sektoru v Indii.....	74
	Závěr	76
	Literatura	78

Seznam zkratek

BPM5	Balance of Payments Manual (5th edition) – Příručka platební bilance (5. vydání)
BPO	Business process outsourcing
BRG	Bharatiya rate of growth – Bharatiyovo tempo růstu
CSO	Central Statistical Organization – Centrální statistická organizace
FDI (PZI)	Foreign direct investment – přímé zahraniční investice
FIPB	Foreign Investment Promotion Board – Rada pro podporu zahraničních investic
GATS	General Agreement on Trade Services – Všeobecná dohoda o obchodu a službách
GCF	Gross capital formation – hrubé domácí investice
GDP (HDP)	Gross domestic product – hrubý domácí produkt
GNI (HNP)	Gross national income – hrubý národní produkt
ICT	Information and Communication Technologies – informační a komunikační technologie
IMF (MMF)	International Monetary Fund – Mezinárodní měnový fond
ISIC	Industrial Standard International Classification – Mezinárodní standardní průmyslová klasifikace
IT	Information Technology – informační technologie
ITeS	Information Technology enabled Services – služby související s informačními technologiemi
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
RBI	Reserve Bank of India – Indická centrální banka
SRG	Socialistic rate of growth – socialistické tempo růstu
STI	Souhrnná teritoriální informace
STP	Software Technology Parks
UNESCO	United Nations, Educational, Scientific and Cultural Organization – Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu
WB (SB)	World Bank – Světová banka

WDI	World Development Indicators
WTO	World Trade Organization – Světová obchodní organizace

Seznam tabulek

Tab. 1 – Podíly sektorů na GDP v roce 2007	19
Tab. 2 – Vývoj tempa růstu služeb a GDP, podíl služeb na GDP	27
Tab. 3 – Vývoj tempa růstu jednotlivých sektorů a odvětví v první etapě.....	28
Tab. 4 – Podíl veřejného sektoru na GDP podle hospodářských odvětví	30
Tab. 5 – Podíl veřejného sektoru na GCF podle hospodářských odvětví	30
Tab. 6 – Přínos sektorů a jejich odvětví do celkového růstu v první etapě	32
Tab. 7 – Vývoj tempa růstu jednotlivých sektorů a odvětví ve druhé etapě	35
Tab. 8 – Přínos sektorů a jejich odvětví do celkového růstu ve druhé etapě.....	36
Tab. 9 – Podíly ekonomických sektorů v Indii.....	39
Tab. 10 – Vývoj zaměstnanosti v sektoru služeb	40
Tab. 11 – Rozdělení celkové pracovní síly v sektoru služeb v Indii	42
Tab. 12 – Čtvrtletní tempo růstu sektorů a odvětví	44
Tab. 13 – Tempo růstu sektorů a odvětví	45
Tab. 14 – Tempo růstu subsektorů služeb (2000-01 až 2006-07) (v procentech).....	47
Tab. 15 – Sektorové podíly na zaměstnanosti	53
Tab. 16 – Vývoj koeficientů vstupu a výstupu v Indii	59
Tab. 17 – Podíl soukromých výdajů na konečnou spotřebu služeb v Indii na celkových soukromých výdajích na konečnou spotřebu.....	60
Tab. 18 – Tempo růstu soukromé spotřeby, přidané hodnoty a GDP	60
Tab. 19 – Vývoz obchodních služeb (v mld. USD)	64
Tab. 20 – Celkový přehled výnosů IT-BPO sektoru (v mld. USD)	68
Tab. 21 – 20 největších vývozců IT softwaru a služeb (2007-08)	70
Tab. 22 – Počet zaměstnanců v indickém IT-BPO sektoru (v tisících).....	71

Seznam grafů

Graf 1 – Porovnání struktury sektorů v roce 2007	17
Graf 2 – Změna struktury zaměstnanosti během ekonomického vývoje	18
Graf 3 – Porovnání ekonomických sektorů na GDP v roce 1950 až 2000.....	25
Graf 4 – Podíly ekonomických sektorů na GDP (1950-2007)	26
Graf 5 – Vývoj podílů sektorů na GDP	38
Graf 6 – Vývoj podílů sektorů v Indii v období 1950-51 až 2000-01	39
Graf 7 – Vývoj zaměstnanosti a GCF v sektoru služeb.....	40
Graf 8 – Podíly na zaměstnanosti jednotlivých sektorů	41
Graf 9 – Podíl odvětvových sektorů na tvorbě GDP v letech 2002-03 až 2007-08	43
Graf 10 – Vývoj tempa růstu sektorů a GDP v letech 2000-01 až 2008-09.....	45
Graf 11 – Podíly jednotlivých odvětví na službách (2000-2007).....	46
Graf 12 – Vedoucí vývozci obchodních služeb podle růstu (2000-2007).....	63
Graf 13 – Podíl na celkovém vývozu služeb	64
Graf 14 – Vývoz ostatních obchodních služeb v roce 2006 (v mil. USD).....	65
Graf 15 – Celkové příjmy ze softwaru a služeb	70
Graf 16 – Rychlý růst zaměstnanosti v IT-BPO sektoru	71

Úvod

Diplomová práce „Rozvoj terciárního sektoru v Indii a jeho dopad na globální ekonomiku“ se zaměřuje na nejrychleji se rozvíjející ekonomický sektor Indie, prostřednictvím něhož se tato země dostává do celosvětového ohniska zájmu jako nový technologický zázrak.

Práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol. První část definuje pojem služby a jejich vlastnosti, zabývá se obecným vývojem terciárního sektoru v rámci ekonomické struktury v závislosti na vyspělosti země, kterou měří pomocí ukazatele hrubý domácí produkt (GDP) na obyvatele. Krátce definuje globalizaci světového hospodářství a služeb, ve které hraje důležitou roli technologický pokrok.

Hlavní náplní druhé kapitoly je analýza samotného vývoje sektoru služeb v postkoloniálním období až do přelomu druhého a třetího tisíciletí. Vývoj služeb je sledován prostřednictvím růstu jednotlivých odvětví služeb, podílu na tvorbě GDP a také z pohledu zaměstnanosti v sektoru služeb.

Třetí část se zaměřuje na současnou situaci a charakterizuje hlavní segmenty služeb, které se nejvíce zaslouhují o růst významu Indie mezi ostatními zeměmi. Pro charakteristiku stávajícího sektoru služeb se také používají ukazatele, jako je tempo růstu, podíl na GDP a na zaměstnanosti. Kapitola nastiňuje výhled do budoucnosti, který je aktuálně negativně ovlivněn světovou finanční krizí.

Čtvrtá kapitola je věnována faktorům, které ovlivňují růst sektoru služeb, ale především které způsobují jejich silnou převahu nad průmyslem. Podle obvyklého modelu vývoje prochází chudé země nejprve stupněm industrializace a následně se pokouší o další rozvoj v jiných oblastech, ale Indie tento model zcela ignorovala a z ekonomiky zaměřené na zemědělství se rozvinula v zemi s převažujícím terciárním sektorem. Díky tomuto trendu se Indie může stát první rozvojovou zemí, která svůj vývoj postavila na intelektu.

Poslední část vymezuje dopad daného vývoje služeb na celosvětovou ekonomiku. Jelikož je světové hospodářství silně poznamenáno vědeckotechnickým pokrokem, zaujímá Indie

v procesu globalizace rozhodně své místo. Každým rokem zásobuje rozvinuté ekonomiky hojným počtem profesionálů v oblasti informačních technologií (IT), kteří výborně ovládají anglický jazyk. V posledních letech dominuje v žebříčku světových vývozců obchodních služeb. Je nejpoužívanější destinací business process outsourcingu (BPO) a mnoho nadnárodních společností zde buduje svá sídla a pobočky. Indie je významným vývozcem služeb souvisejících s informačními technologiemi (ITeS). Na závěr této kapitoly jsou krátce zmíněny obchodní vazby mezi Indií a Českou republikou.

Součástí práce je také celkové zhodnocení vývoje a současného stavu indického terciárního sektoru z pohledu autorky. Indie je mimořádně kontroverzní zemí. Navzdory prognózám, že se Indie stává dalším světovým ekonomickým centrem, a to prostřednictvím právě zmiňovaného terciárního sektoru, zde hladověí každý čtvrtý člověk, což rozhodně není charakteristika odpovídající světové mocnosti.

Zpracování dané problematiky probíhá zejména metodou komparace ekonomických sektorů – primární, sekundární a terciární – a dále komparace jednotlivých oblastí služeb. K tomu účelu slouží analýza vybraných makroekonomických ukazatelů získaných z dostupné literatury a datových zdrojů internetu, z oficiálních stránek různých světových organizací a statistických úřadů a jejich výročních zpráv.

Cílem této práce je charakterizovat vývoj terciárního sektoru služeb a jeho současnou podobu. Definovat příčiny stojící za rychlým růstem služeb. Jak služby ovlivňují nejen indickou, ale i globální ekonomiku a jaké jsou vyhlídky do budoucnosti.

1 Obecný vývoj terciárního sektoru

1.1 Pojetí sektoru služeb

Růst významu a objemu terciárního sektoru je v současném světě jedním z hlavních ekonomických trendů. Terciární sektor, známý též jako sektor služeb, je jedním ze tří ekonomických sektorů, který ve vyspělých ekonomikách nad ostatními zpravidla dominuje. Dalšími jsou sekundární sektor (zpracovatelský průmysl), jehož podíl ve vyspělých ekonomikách stagnuje a primární sektor (zemědělství, těžba), jehož význam je ve vyspělých ekonomikách utlumen. Někdy se definuje ještě čtvrtý sektor, tzv. kvaternární sektor (věda, výzkum, školství), který se obvykle zahrnuje do terciárního sektoru.

„Služby jsou obvykle popisované jako nehmátatelné, neviditelné a neskladovatelné, jejich výroba a spotřeba probíhá současně a za účasti zákazníka, zatímco zboží je naopak hmatatelné, viditelné, skladovatelné a nepožaduje přímou interakci mezi výrobcem a zákazníkem.“¹

„Tento způsob charakteristiky služeb jako nehmotného zboží není přesný, protože některé druhy služeb mají prvky hmatatelnosti (např. tištěná zpráva konzultanta nebo počítačový program na disketě), viditelnosti (např. stříhání vlasů nebo divadelní hra), skladovatelnosti (např. automatický telefonní systém) a ne vždy je nutností přímý kontakt mezi výrobcem a zákazníkem (např. bankomaty). Ani pomíjivost není jasným kritériem rozlišujícím od sebe zboží a služby, což lze ilustrovat na příkladu zmrzliny (zboží), která se rozteče, pokud ji nezkonzumujeme v určitém čase, a dlouhotrvajícího efektu chirurgického zákroku (služba).“²

Hill, jehož definice je odrazovým můstkem pro mnoho ekonomů, definuje službu jako “změnu stavu osoby nebo zboží patřící do některé hospodářské jednotky, které je dosaženo

---

¹ A Bibliographical Note on Trade in Services: Concepts and Liberalization Principles [online]. Free Trade Area of the Americas, 2006. [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW: <http://www.ftaa-alca.org/Wgroups/WGSV/Biblnt/TRA_SER2.asp#I>.

² tamtéž.

následkem aktivity jiné hospodářské jednotky se souhlasem předchozí osoby nebo hospodářské jednotky“³.

Zaměřením na změnu stavu se ovšem popírá jedna z charakteristických vlastností služeb, a to nehmatatelnost. Hill také rozlišuje službu jako proces a službu jako výsledek činnosti; výsledkem je změna stavu osoby nebo zboží odlišná od procesu produkce služby, jenž znamená “aktivitu, která má vliv na danou osobu nebo zboží patřící určité hospodářské jednotce“⁴.

Soustředil se na skutečnost, že výrobci nemohou hromadit zásoby služeb a zdůrazňoval, že služby musí být ve stejnou dobu vyráběny a spotřebovány, na rozdíl od zboží, které se vyrobí ve větším množství a následně skladuje. To znamená, že zákazník a poskytovatel služeb na sebe vzájemně působí. (Hill, 1977)

Bhagwati (1984) rozděluje služby na dvě kategorie podle toho, jestli je u služeb nutná fyzická přítomnost spotřebitele a zároveň poskytovatele služeb nebo nikoli. Služby, které požadují fyzickou přítomnost obou, můžeme rozdělit do tří skupin:

- mobilní poskytovatel a imobilní spotřebitel (přesun práce na staveniště v jiné zemi),
- mobilní spotřebitel a imobilní poskytovatel (zdravotnické služby),
- mobilní spotřebitel i poskytovatel (služby kadeřníka nebo doučování).

Prostřednictvím technického pokroku se rozdíl mezi těmito dvěma kategoriemi smazává a fyzická přítomnost u služeb není nezbytnou podmínkou, např. bankovníctví a pojišťovnictví.

Mnoho studií nakonec přijalo širší a jednodušší definici služeb, která pomáhá odlišovat služby od zboží: „služby vytvářejí rozmanitou skupinu ekonomických aktivit, které nesouvisí s výrobou zboží, těžbou nerostných surovin nebo zemědělstvím“⁵.

---

³ HILL, T.P., On Goods and Services. Review of Income and Wealth., s. 318.

⁴ tamtéž, s. 318.

⁵ BANGA, R., Critical Issues in India's Service-Led Growth, s. 2.

Členění sektoru služeb na jednotlivé segmenty se v literatuře liší. My použijeme klasifikaci Industrial Standard International Classification (ISIC) podle United Nations, kde služby odpovídají sekcím 50-99, a zahrnují tyto ekonomické činnosti⁶:

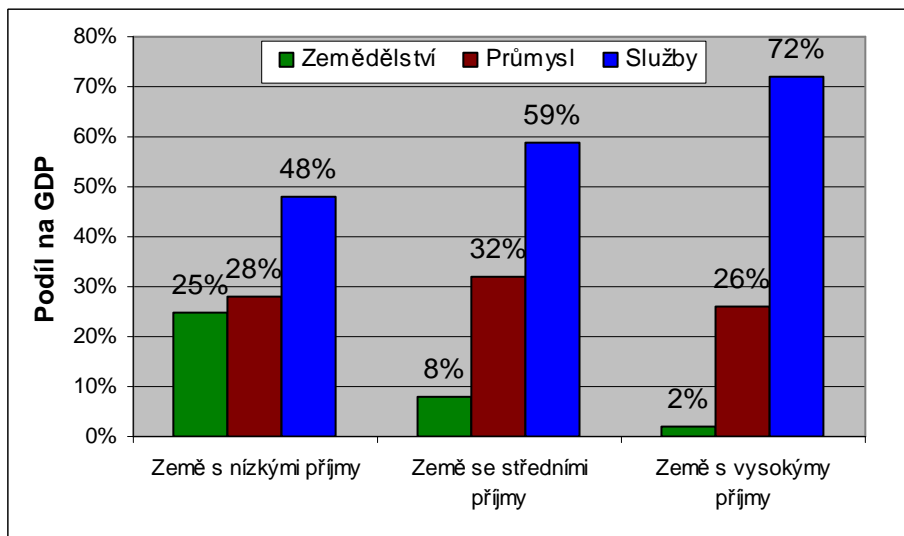
- obchod (velkoobchod a maloobchod); opravy motorových vozidel a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost,
- hotely a restaurace,
- doprava, skladování a komunikace,
- finanční zprostředkování,
- činnosti v oblasti nemovitostí a pronájmu a podnikatelské služby,
- veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení,
- vzdělávání,
- zdravotnictví a sociální péče,
- ostatní veřejné, sociální a osobní služby,
- činnosti domácností,
- exteritoriální organizace a instituce.

1.2 Růst sektoru služeb v hospodářské struktuře

Jednou z možností, jak se můžeme dívat na hospodářskou strukturu, je porovnávat sektory – zemědělství, průmysl a služby – a zaměstnanost v těchto sektorech, ve vztahu k výkonnosti země (graf 1). V zemích na nízkém stupni rozvoje je nejdůležitějším sektorem zemědělství. Ale s rostoucím příjmem obyvatelstva zemědělství ztrácí své prvenství a do čela se dostává průmysl a posléze služby. Tyto dva po sobě následující posuny se nazývají industrializace a postindustrializace (nebo deindustrializace). S největší pravděpodobností těmito fázemi prochází všechny rostoucí ekonomiky, což je vysvětlováno strukturálními změnami ve spotřebitelské poptávce a změnami produktivity práce v již výše zmíněných sektorech. (Soubotina, 2004)

---

⁶ *ISIC Rev.3.1*. [online]. United Nations Statistics Division, 2009 [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=17&Lg=1>>.

Graf 1 – Porovnání struktury sektorů v roce 2007

Zdroj: World Development Indicators 2008

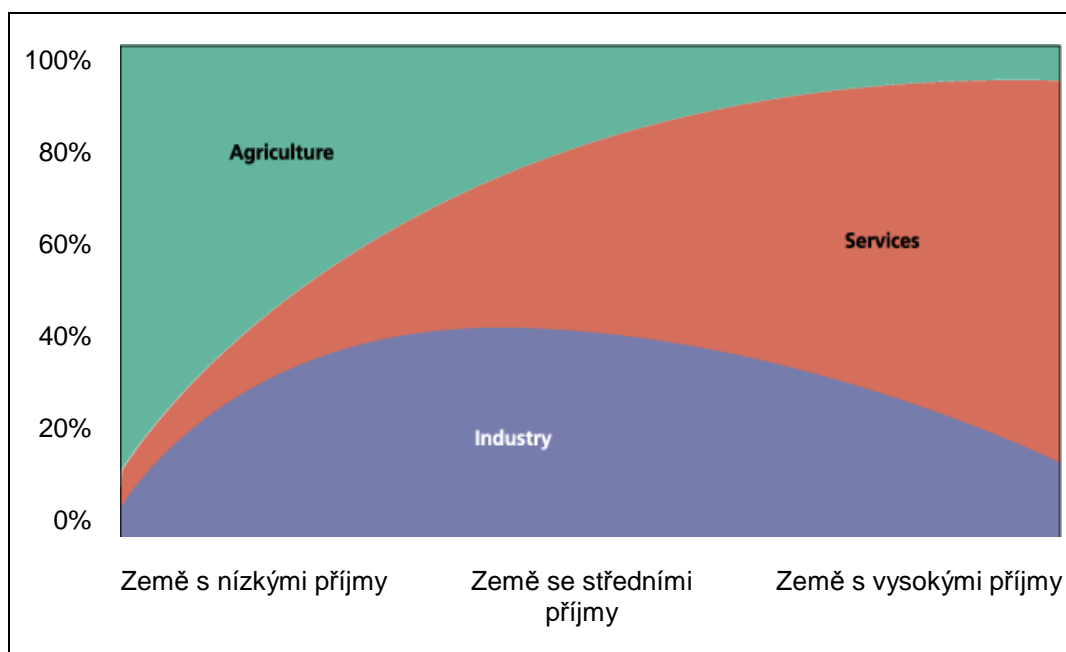
1.2.1 Industrializace a postindustrializace

S růstem příjmů v zemi poptávka po zemědělských produktech (převážně po potravinách) dosahuje svých přirozených limitů a lidé začínají požadovat více průmyslového zboží. Zároveň dochází k výrobě nových zemědělských strojů, což umožňuje vyšší růst produktivity práce v zemědělství než v průmyslu. Tím se zemědělská výroba stává levnější a klesá podíl zemědělství na tvorbě GDP. Tento trend má ale také negativní dopad, neboť snižuje potřebu pracovníků v primárním sektoru. Ti hledají uplatnění v průmyslu, kde pracovních příležitostí naopak přibývá. Výsledkem celého procesu je rostoucí podíl průmyslu na tvorbě GDP a převládající zaměstnanost v průmyslu nad zemědělstvím. Průmyslový sektor zaujímá přední místo v hospodářské struktuře. Této fázi, kdy průmysl převládá nad zemědělstvím, se říká industrializace. (Soubotina, 2004)

Druhá fáze se nazývá postindustrializace. Příjmy stále rostou a lidé si začínají uvědomovat, že nepotřebují tolik materiálních věcí a zaměřují se více na služby – v oblasti zdravotnictví, vzdělání, informací, cestovního ruchu, zábavy atd. Produktivita práce v sektoru služeb neroste tak rychle jako v zemědělství a průmyslu, protože ve většině případů není možné lidskou práci nahradit ve službách technikou. Tato skutečnost činí

služby dražšími oproti zemědělským a průmyslovým výrobkům a také zvyšuje jejich podíl na GDP. Nízká mechanizace terciárního sektoru vysvětluje rostoucí zaměstnanost ve službách, v porovnání s klesající zaměstnaností v zemědělství a průmyslu, díky technickému pokroku, který sice zvyšuje produktivitu práce, ale vytěsňuje lidský faktor z výrobního procesu. Časem služby nahrazují průmyslový sektor a stávají se největším zdrojem tvorby GDP. (Soubotina, 2004)

Graf 2 – Změna struktury zaměstnanosti během ekonomického vývoje

Zdroj: Beyond Economic Growth

Většina zemí s vysokými popřípadě středními příjmy se v současnosti nachází v postindustriální fázi vývoje a čím dál tím méně se spoléhají na průmyslové odvětví, zatímco mnoho zemí s nízkými příjmy se stále industrializuje, tedy zůstávají nadále na průmyslu závislé. Avšak i v těchto zemích, kde probíhá industrializace, je sektor služeb důležitý. (Soubotina, 2004)

Taková přeměna hospodářské struktury byla v praxi dokázána analýzou dat o podílu jednotlivých ekonomických sektorů na GDP uvedeného v následující tabulce. Tyto údaje naznačují již zmíněné stupně vývoje. První stupeň je charakterizován růstem podílu průmyslu i služeb v důsledku posunu země s nízkými příjmy do kategorie zemí s nižšími středními příjmy, zatímco ve druhé fázi podíl průmyslu klesá a služby se zvyšují s tím, jak

se ekonomika posouvá na úroveň zemí s vyššími středními a vysokými příjmy. Podíl služeb na GDP je pozitivně spojen s příjmy obyvatelstva, tj. v zemích s vyššími příjmy lze očekávat i větší podíl služeb na GDP.

Tab. 1 – Podíly sektorů na GDP v roce 2007

	Zemědělství	Průmysl	Služby	
Země s nízkými příjmy	25 %	28 %	48 %	Fáze I
Země s nižšími středními příjmy	13 %	41 %	46 %	
Země s vyššími středními příjmy	5 %	31 %	64 %	Fáze II
Země s vysokými příjmy	2 %	26 %	72 %	

Zdroj: World Development Indicators 2008

Podle Světové banky (WB) se její členové (185 zemí) a ostatní ekonomiky čítající 30 000 obyvatel nebo více (celkem 209 států) člení podle GNI na obyvatele z roku 2007 do čtyř kategorií⁷:

- země s nízkým příjmem 935 USD nebo méně,
- země s nižším středním příjmem 936 – 3 705 USD,
- země s vyšším středním příjmem 3 706 – 11 455 USD,
- země s vysokým příjmem 11 456 USD nebo více.

Země s nízkými a nižšími středními příjmy se někdy označují jako rozvojové země, avšak klasifikace podle příjmů nemusí odrážet stupeň rozvinutosti dané země.

1.3 Globalizace světového hospodářství

„Dnešní podoba světového hospodářství je poznamenána akcelerací vědeckého pokroku a vzrůstající propustností národních hranic s příklonem k hospodářským politikám více navenek orientovaným a tržně přívětivějším. Významným aspektem je nebývale razantní vývoj v oblasti informačních a komunikačních technologií (ICT), jenž ve spojení

⁷ Country classification [online]. The World Bank, 2009 [cit. 2009-02-18]. Dostupný z WWW: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20420458~isCURL:Y~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>>.

s privatizací, deregulací a hospodářsko-politickou integrací vnesl do ekonomického propojování států a regionů novou intenzitu a komplexnější dimenzi.“⁸

„Až donedávna byla globalizace vnímána hlavně ve spojitosti s intenzifikací mezinárodního obchodu, se zahraničními investicemi a s přesouváním technologicky i kvalifikačně nepříliš složitých výrob zpracovatelského průmyslu do zemí s nižšími mzdovými náklady, zatímco vědecko-technicky náročnější obory zůstávaly v nejrozvinutějších ekonomikách. V poslední době, ať již pod vlivem vývoje světového hospodářství v 90. letech, anebo i turbulencí na počátku 21. století, se pozornost ve zvýšené míře obrací k dalším aspektům a souvislostem, mezi nimiž figuruje oblast služeb a mezinárodní pohyb faktorů výroby.“⁹

„Po první vlně tzv. offshoringu, respektive mezinárodního stěhování ve zpracovatelském průmyslu následuje mohutná reorganizace sektoru služeb. Projevuje se přemísťováním kvalifikačně náročných činností do zemí, které nabízejí hojný počet levných i jazykově vybavených absolventů vysokých škol, dobré telekomunikační spojení, vstřícnost vůči investorům a solidní ochranu duševního vlastnictví.“¹⁰

„Patrný je posun k intenzivnějšímu využívání znalostního a vzdělanostního potenciálu některých rozvojových zemí k podpůrným činnostem pro transnacionální korporace (business process outsourcing). Zejména v těch, které nabízejí rychlé telekomunikační spojení, vstřícnost vůči investorům a hojný počet absolventů vysokých škol (např. Čína a Indie). To má dopady na ceny služeb, mzdové relace a na zaměstnanost ve srovnatelných aktivitách v rozvinutých zemích. Výzvou je co nejefektivnější využívání práce a kapitálu v oblastech s nejvyšší přidanou hodnotou a zvláště vysokými nároky na vědu a výzkum. S tím souvisí rovněž všestranná podpora inovací, vzdělávání a podnikatelského klimatu.“¹¹

Názorným příkladem je právě Indie, které se podařilo rozvinout síť sofistikovaných servisních center pro operace nadnárodních společností a poskytovat nejrůznější profesionální služby (software, call centra, back-office, výzkum, design, vedení různých

---

⁸ FÁREK, J., Soudobé světové hospodářství: nárys změn a tendencí, s. 23-26.

⁹ tamtéž.

¹⁰ FÁREK, J. a KRAFT J., Světová ekonomika za prahem nového století globálních změn. s 16.

¹¹ FÁREK, J., Soudobé světové hospodářství: nárys změn a tendencí, s. 23-26.

databází apod.). Do dnešní doby bylo v Indii otevřeno mnoho poboček světových technologických firem. (Fárek, Kraft, 2006)

1.4 Globalizace služeb

Mezinárodní obchod se službami existuje již mnoho let. Doprava a komunikace (služby, které překlenuly fyzickou vzdálenost mezi kupujícím a prodávajícím zbožím), cestovní ruch, vzdělávání (studium v zahraničí) a dočasní zaměstnanci (přistěhovalci) v cizích zemích (např. v zemědělství, při těžbě nebo na stavbách) byly nejvýznamnějšími a často obchodovanými službami v posledních několika stoletích. Nicméně ve většině ekonomické literatury byly služby považovány za neobchodovatelné z důvodu vysokých transakčních nákladů (měřeno v čase, vzdálenosti nebo jinak), které bránily přímému kontaktu mezi kupujícím a prodávajícím pokládaným za nezbytný pro obchod se službami. Jinými slovy, tradičně se obchod v oblasti služeb uzavíral prostřednictvím investic nebo přes obchodní pobočku založenou v zahraničí a pohybu pracovních sil za účelem poskytnutí základních služeb. Novým rysem naší doby je zvýšená obchodovatelnost služeb prostřednictvím přeshraničního obchodu, který byl dlouho považovaný za vhodný pouze pro zboží a nikoli pro služby. (Karmakar, 2008)

Na konci 20. století se objevily dvě významné technologické inovace, které usnadnily obchodovatelnost služeb:

- a) Vývoj nových technologií (internetu) ve spojení s efektivitou telekomunikačních sítí a vylepšený IT hardware vytvořil mnohonásobně lepší možnosti vazeb mezi zeměmi. Také technický pokrok spolu s náklady efektivnosti a regulačními překážkami pro volný pohyb poskytovatelů cizích služeb způsobil, že velké množství dřívějších domácích činností může být nyní prováděno na dálku.
- b) IT software, který třídí a upravuje znalosti, povolil rozdělení určitých služeb na složky požadující různé stupně dovednosti a interaktivity, a tím umožnil některým skupinám dříve neobchodovatelných služeb, aby byly rozdrobeny na dílčí procesy a

zadány externím pracovníkům pro zvýšení efektivnosti a zkoumání nových možností řízení dodavatelského řetězce v oblasti služeb.

Je důležité mít na paměti, že rozšíření obchodovatelnosti ovlivní jen čtvrtinu všech druhů služeb. Služby kadeřníků, elektrikářů, truhlářů, stěhováků aj. nebudou pravděpodobně nikdy prováděny na dálku. (Karmakar, 2008)

Bhagwati (1985) tvrdí, že služby, pro které je fyzická blízkost nepodstatná, tj. dálkové služby, jsou na vzestupu v důsledku technického pokroku, např. v bankovníctví a pojišťovnictví. Avšak na rozdíl od zboží, kde faktor mobility a obchod jsou dva odlišné jevy, v případě služeb rozdíl mizí, neboť faktor mobility a obchodu v oblasti služeb jsou dva integrální aspekty transakce služeb. (Banga, 2005)

Pro účely kategorizace mezinárodních transakcí služeb je nejčastěji používána klasifikace Světové obchodní organizace (WTO) založená na omezení fyzického umístění výrobce a spotřebitele při realizaci transakce. Tato klasifikace byla přijata v rámci Všeobecné dohody o obchodu a službách (GATS). (Banga, 2005)

1.4.1 Formy vývozu služeb a druhy služeb

Podle GATS jsou definovány následující formy obchodu se službami¹²:

- Přeshraniční poskytování služeb – přeshraniční dodávkou se rozumí případ, kdy producenti a spotřebitelé služeb zůstávají ve svých zemích, hranici země překračuje pouze služba. Ta je dodávána prostřednictvím komunikací, příkladem je on-line bankovníctví, poradenství, které funguje formou elektronické komunikace či mezinárodní telefonní hovory.
- Spotřeba v zahraničí – nastává tehdy, kdy poskytovatel služby zůstává ve své zemi a spotřebitel se přemísťuje za nabízenou službou přes hranice země.

---

¹² ZDOBINSKÁ, V., Vývoz služeb – nevyužitý potenciál, s. 10-11.

Typickým příkladem je incomingový cestovní ruch, kdy zahraniční turisté využívají služeb tuzemských poskytovatelů.

- Obchodní přítomnost – jedná se o případ usazení poskytovatele služeb v zahraničí, tzn. založení pobočky. Příkladem je celá řada zahraničních firem, které mají např. v ČR zastoupení (Reiffeisen Bank, řetězce jako je Tesco, Kaufland aj.).
- Přítomnost fyzických osob – jednotlivci, fyzické osoby, cestují z vlastní země, aby poskytovali služby v jiné zemi, např. účetní, lékaři, učitelé.

Vývozy obchodních služeb se rovnají celkovým vývozům služeb bez vývozů vládních služeb, které nejsou zahrnuty jinde. Mezinárodní transakce v oblasti služeb jsou definovány v pátém vydání Příručky platební bilance z roku 1993 (BPM5), kterou zavedl Mezinárodní měnový fond (IMF) jako ekonomický výstup nehmotných komodit, které mohou být získány, převedeny a spotřebovány ve stejném čase. Obchodní služby se dělí na přepravní služby, cestování a ostatní obchodní služby. (World Development Indicators (WDI), 2006)

Dopravní služby zahrnují námořní, leteckou, pozemní, vnitrostátní vodní, kosmickou a potrubní dopravu, která je prováděna obyvateli jednoho státu pro druhé, a týkají se přepravy cestujících, pohybu zboží (nákladní), pronájmů (chartery) dopravců s posádkou a souvisejícími podpůrnými a pomocnými službami. (WDI, 2006)

Cestování obsahuje zboží a služby pořízené osobními cestovateli pro zdraví, vzdělání nebo pro jiné účely a obchodními cestovateli. Na rozdíl od jiných služeb cestování není specifický druh služby, ale i sortiment zboží a služeb spotřebovaný cestovateli. Mezi nejčastější zboží a služby patří ubytování, jídlo a nápoje, zábava a doprava (v rámci navštívené země), dárky a upomínkové předměty. (WDI, 2006)

Ostatní obchodní služby odpovídají následujícím komponentám definovaným v BPM5¹³:

- Komunikační služby zahrnují telekomunikace, poštovní a kurýrní služby. Telekomunikační služby obsahují přenos zvuku, obrazu a jiných informací

---

¹³ Manual on Statistics of International Trade in Services, s. 36-50.

telefonem, faxem, telegramem, rozhlasovým a televizním kabelem a vysíláním, přes satelit, elektronickou poštou atd., včetně služeb obchodní sítě, telekonferencí a jiných podpůrných prostředků. Avšak nezahrnují hodnotu přepravované informace. Součástí komunikačních služeb jsou také mobilní telefonní služby, internetové služby, včetně poskytování přístupu k internetu.

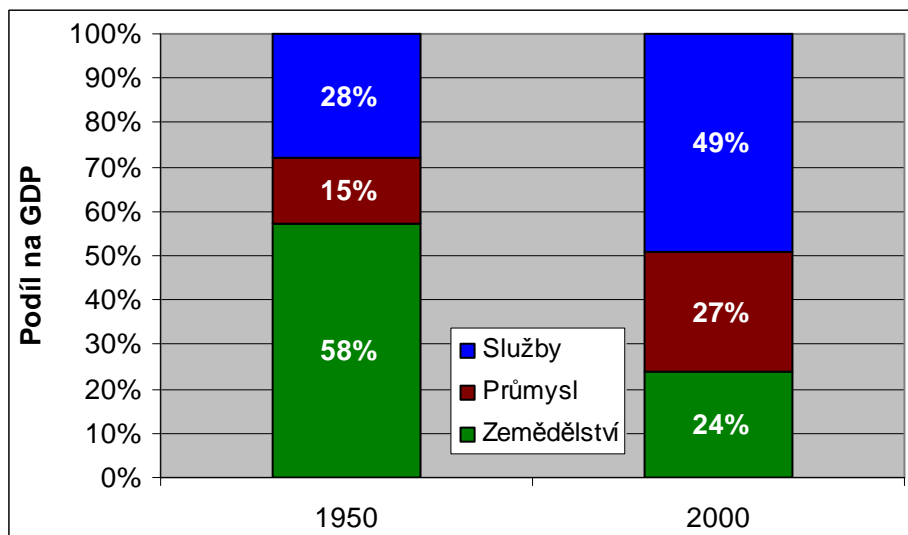
- Stavební služby se vztahují na práci prováděnou na stavebních projektech a instalaci realizovanou zaměstnanci podniku v místech mimo území podniku. Kromě toho je sem zahrnuto zboží, které používají stavební firmy pro své projekty, z čehož vyplývá, že statistika služeb bývá nadhodnocená.
- Pojišťovací služby zahrnují poskytování různých typů pojištění cizincům domácími pojišťovnami a naopak (např. nákladní pojištění, přímé pojištění (např. životní) a zajištění apod.).
- Finanční služby pokrývají finanční zprostředkování a pomocné služby poskytované bankami, burzami CP, faktorskými, úvěrovými a jinými společnostmi.
- Počítačové a informační služby je rozděleny na počítačové služby (služby související s hardwarem a softwarem a služby zpracovávající data), služby tiskové kanceláře (poskytování zpráv, fotografií a článků do médií) a další služby poskytující informace (databáze a vyhledávání webových portálů).
- Ocenitelná práva a licenční poplatky, týkající se plateb a příjmů za užívání nehmotného nefinančního majetku a vlastnických práv, jako jsou patenty, autorská práva, ochranné známky, výrobní procesy a licence.
- Ostatní podnikatelské služby zahrnující služby související s obchodem, operativní leasing (pronájem) a různé obchodní, odborné a technické služby (např. právní služby, účetnictví, manažerské poradenství, PR služby, reklamu, výzkum trhu a veřejného mínění, výzkum a vývoj, stavitelské, inženýrské a jiné technické služby, zemědělské a těžební zpracování aj.).
- Osobní, kulturní a rekreační služby se dělí do dvou kategorií na audiovizuální služby a jiné kulturní a rekreační služby. První složka zahrnuje služby a poplatky související s produkcí filmů, rádia, televizních pořadů a hudebních nahrávek. Ostatní osobní, kulturní a rekreační služby obsahují služby spojené s muzei, knihovnami, archívy a dalšími kulturními, sportovními a rekreačními aktivitami.

2 Vývoj terciárního sektoru v Indii

2.1 Etapy vývoje terciárního sektoru v Indii

Tato kapitola se zaměřuje na vývoj terciárního sektoru v postkoloniálním období, tedy poté co Indie dosáhla v roce 1947 nezávislosti. Během posledních 58 let Indie prošla plynulou strukturální změnou, která ovlivnila její současnou ekonomickou situaci. Zatímco v období před zavedením reformů na počátku 90. let probíhala přeměna struktury indické ekonomiky velmi pomalu, po jejich implementaci nabrala výrazné tempo. (Dasgupta, Chakraborty, 2005)

Po získání nezávislosti v roce 1947 měla indická ekonomika ráz převážně venkovský a zemědělský. V průběhu prvního pětiletého plánu, který byl zaveden v roce 1951, přispěl primární sektor největším dílem do hospodářství (měřeno pomocí GDP). Podle podílu na GDP následoval sektor terciární, a pak sekundární. Aby se indická ekonomika mohla vyvíjet a modernizovat, bylo potřeba zvýšit podíl terciárního a sekundárního sektoru a naopak snížit podíl primárního sektoru na národním důchodu. (Dasgupta, Chakraborty, 2005)

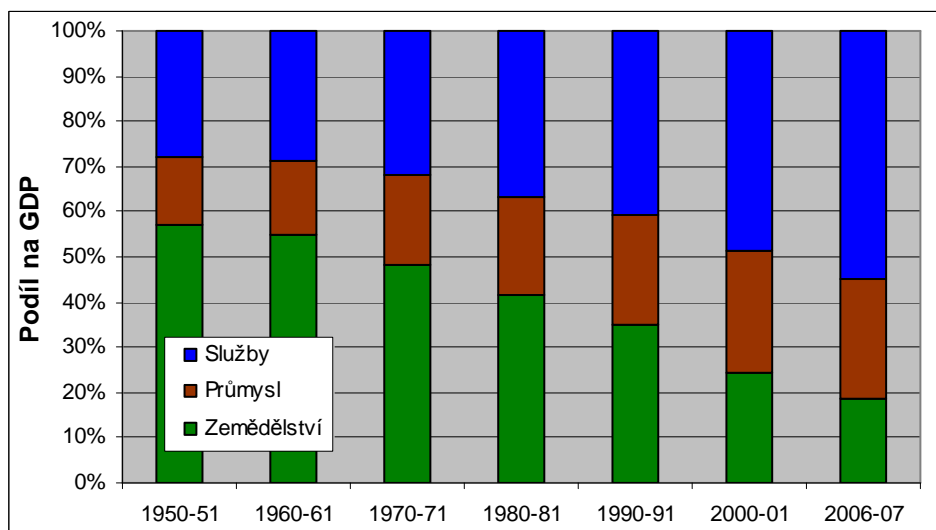
Graf 3 – Porovnání ekonomických sektorů na GDP v roce 1950 až 2000

Zdroj: Central Statistical Organization

Z obrázku je patrná změna struktury jednotlivých sektorů v průběhu 50 let. Za vývojem služeb stojí proměna hospodářské a politické situace.

Převaha služeb nad průmyslem není pro indickou ekonomiku ničím novým, tento fenomén se prosazuje již od počátku 50. let minulého století. Nadvláda terciárního sektoru může být výsledkem procesu deindustrializace probíhajícího v Britské Indii. Zatímco pokles v primárním sektoru je v souladu s obecným míněním o rozvoji, převaha služeb nad průmyslem vyčnívá jako odchylka z minulosti. Nicméně tento fenomén není ojedinělým případem. Kromě Indie existují další rozvojové země, např. Zambie, Čad, Súdán, Keňa a Pákistán, které prošly podobnou fází ve svém rozvoji. (Hansda, 2005)

Graf 4 – Podíly ekonomických sektorů na GDP (1950-2007)

Zdroj: Central Statistical Organization

Navíc pokles růstu GDP nebyl obecně doprovázen snížením podílu služeb (tabulka 2). Toto zjištění je sice v rozporu se zavedenou teorií, ale je v souladu se skutečným průběhem růstu v rozvinutých zemích. „Viditelná ruka“ vlády, jež se odráží v plánování a výrobě v celkové ekonomice, měla na tomto vývoji určitý podíl. (Hansda, 2005)

Tab. 2 – Vývoj tempa růstu služeb a GDP, podíl služeb na GDP

	Růst služeb	Růst GDP	Podíl služeb
1951-52	2,7 %	2,3 %	28,1 %
1960-61	5,9 %	7,1 %	28,7 %
1970-71	4,9 %	5,0 %	32,1 %
1980-81	4,5 %	7,2 %	36,6 %
1990-91	5,3 %	5,6 %	40,6 %
2000-01	4,8 %	4,0 %	48,5 %
2006-07	11,2 %	9,7 %	54,7 %

Zdroj: Central Statistical Organization

Historický vývoj indické ekonomiky, ve kterém se odráží samotný vývoj služeb, můžeme rozdělit na dvě etapy. První etapa je přezdívaná „socialistické tempo růstu“ (SRG) a je charakterizovaná nejhorší výkonností po získání nezávislosti. Druhá fáze se nazývá „Bharatiyovo tempo růstu“ (BRG), kdy se pro výpočet GDP používá příjmová (důchodová) metoda a GDP se vyjadřuje v cenách nákladů na výrobní faktory. Každá fáze je dále rozdělena na dvě subfáze charakterizované odlišnými politickými přístupy a výkonností. Zvláště pak vývoj druhé fáze je ovlivněn politickými změnami a ekonomickými reformami. (Virmani, 2004)

2.1.1 První etapa – indická verze socialismu

Tři dekády po získání nezávislosti v letech 1950-1980 byl indický rozvoj ovlivněn socialismem, který se projevil ve vysokém stupni státního plánování a v intenzivním protekcionismu. Stát si chtěl udržet vedoucí postavení v ekonomice regulací hospodářských procesů (plánování velkých státních investic, striktní kontroly zahraničních investic, vlastnictví klíčových průmyslových podniků, ochranářská celní politika, apod.). V roce 1950 vznikla Státní plánovací komise, která funguje dodnes a sestavuje pětileté plány rozvoje ekonomického rozvoje zaměřující se na aktivní úlohu státu a regulace ekonomické aktivity v soukromém sektoru. (Kunešová, Cihelková, 2006)

Znatelným rysem tohoto růstu byla skutečnost, že sektor s obchodovatelným zbožím, zahrnující zpracovatelský průmysl, těžbu nerostných surovin a zemědělství, rostl oproti sektoru s neobchodovatelnými službami polovičním tempem (2,8 %; tabulka 3). Ze služeb

byl v tomto období nejrychleji rostoucím sektorem bankovníctví a pojišťovnictví spolu s komunikací (6,7 %), dále následuje ostatní doprava (6,3 %) a veřejná správa a obrana (6,1 %).

Tab. 3 – Vývoj tempa růstu jednotlivých sektorů a odvětví v první etapě

Sektor ¹⁴	První etapa 1951-1980	Subfáze	
		IA 1951-64	IB 1965-79
1. Zemědělství	2,1 %	2,9 %	1,4 %
2. Těžba nerostných surovin	4,6 %	5,6 %	3,7 %
3. Zpracovatelský průmysl	5,3 %	6,6 %	4,1 %
Registrovaný/moderní	6,1 %	7,9 %	4,4 %
Neregistrovaný	4,5 %	5,4 %	3,7 %
4. Elektřina, plyn a voda	9,6 %	11,2 %	8,1 %
5. Stavebnictví	4,9 %	6,8 %	3,2 %
6. Obchod, hotely a restaurace	4,8 %	5,6 %	4,0 %
Obchod	4,8 %	5,6 %	4,0 %
Hotely a restaurace	4,8 %	5,6 %	4,0 %
7. Skladování, doprava a komunikace	5,7 %	5,9 %	5,6 %
Železnice	4,2 %	4,8 %	3,6 %
Ostatní doprava	6,3 %	6,4 %	6,3 %
Skladování	5,5 %	2,3 %	8,5 %
Komunikace	6,7 %	7,4 %	6,1 %
8. Finanční zprostředkování	3,5 %	3,1 %	4,0 %
Bankovníctví a pojišťovnictví	6,7 %	6,6 %	6,9 %
Nemovitosti a podnikatelské služby	2,6 %	2,1 %	3,0 %
9. Veřejné, sociální a osobní služby	4,3 %	4,4 %	4,2 %
Veřejná správa a obrana	6,1 %	6,6 %	5,7 %
Ostatní služby	3,3 %	3,3 %	3,3 %
Sub-agregáty			
Obchodovatelné zboží	2,8 %	3,6 %	2,0 %
Neobchodovatelné služby	4,7 %	5,2 %	4,2 %
GDP (v běžných cenách)	3,6 %	4,4 %	2,9 %
GDP (v cenách výrobních faktorů)	3,5 %	4,1 %	2,9 %

Zdroj: Central Statistical Organization

Indický socialismus se rozděluje na dvě subfáze. První subfáze trvající od počátku 50. let do roku 1964 se vyznačovala vývojovým entuziasmem podpořeným socialistickou demokracií a zkušenostmi sovětského socialismu. Mnoho známých světových ekonomů se sjíždělo do Indie, aby zde pozvedli hospodářský růst a rozvoj, někteří z nich dokonce pracovali pro tamní vládu nebo v plánovací komisi. (Virmani, 2004)

¹⁴ Primární sektor zahrnuje zemědělství, sekundární sektor položky 2-5 a terciární sektor body 6-9.

V druhé subfázi začínající v roce 1965 a končící v roce 1980 se v indické ekonomice projeví strukturální krize. Stát se zaměřoval spíše na řešení politických otázek než na ekonomický rozvoj. Politicko-byrokratický systém realizoval velké množství kontrol a omezení, která způsobila potlačení reakce trhu na stávající hospodářskou situaci. Bhagwati (1993) tvrdil, že příčinou útlumu hospodářského růstu převážně v 70. letech byly tři hlavní faktory, a to četné kontroly, politika zaměřená na vlastní prospěch, která omezovala soukromý sektor, a vedle toho rozsáhlý a neúčinný sektor veřejný. (Virmani, 2004)

2.1.1.1 Fáze IA (1950-1964)

V postkoloniálním období ekonomický růst prudce zrychlil na 4,1 % za rok (tabulka 3). Tento růst byl veden výrobou elektřiny, plynu a vody (11,2 %), moderním zpracovatelským průmyslem (7,9 %) a podporovaný moderními službami, jako jsou komunikace (7,4 %), bankovníctví a pojišťovnictví (6,6 %) a ostatní doprava (6,4 %). Zpracovatelský průmysl, finanční služby a ostatní doprava byly z velké části v průběhu této fáze soukromé a řízené tržními silami. Ostatní doprava byla částečně nahrazená za nedostatečně fungující monopol železniční dopravy. (Virmani, 2004)

Komunikace a elektroenergetika potřebovaly ke svému růstu veřejné investice. Celé odvětví železnic a komunikací bylo v roce 1960-61 monopolizováno státem, stejně jako veškeré investice do těchto odvětví pocházely od státu (tabulka 4 a 5). Společnosti podnikající v odvětví výroby elektřiny, plynu a vody dostaly povolení pokračovat ve své činnosti, ale většina investic na zelené louce (87 %) spadla pod vládní řízení a 92 % investic přinesla do tohoto sektoru v roce 1960-61 vláda (tabulka 4 a 5). Tyto tři sektory, elektřina, komunikace a železnice, čítaly na konci první subfáze 40,5 % vládních investic. (Virmani, 2004)

Tab. 4 – Podíl veřejného sektoru na GDP podle hospodářských odvětví

Sektor	Podíl sektoru na celkovém GDP				
	1960-61	1964-65	1979-80	1991-92	2000-01
1. Zemědělství	1,6 %	2,1 %	3,8 %	3,1 %	2,7 %
2. Těžba nerostných surovin	19,1 %	26,0 %	97,2 %	90,3 %	86,7 %
3. Zpracovatelský průmysl	7,0 %	13,0 %	15,4 %	19,7 %	12,1 %
4. Výroba elektřiny, plynu a vody	86,9 %	92,0 %	102 %	100 %	100 %
5. Stavebnictví	4,6 %	4,7 %	13,6 %	14,4 %	16,4 %
6. Obchod, hotely a restaurace	1,4 %	2,4 %	7,5 %	4,8 %	2,9 %
7. Doprava, skladování a komunikace	61,8 %	61,0 %	58,9 %	52,4 %	54,9 %
Železnice	100 %	100 %	100 %	97,0 %	100 %
Komunikace	100 %	100 %	100 %	96,2 %	89,7 %
8. Finanční zprostředkování	6,5 %	8,4 %	26,0 %	35,5 %	30,9 %
Bankovníctví a pojišťovnictví	29,2 %	34,0 %	72,5 %	78,3 %	58,4 %
9. Veřejné, sociální a osobní služby	39,8 %	46,0 %	61,3 %	66,6 %	66,5 %
Veřejná správa a obrana	100 %	100 %	100 %	97,8 %	100 %
Ostatní služby	12,3 %	15,8 %	30,4 %	39,0 %	39,5 %
Všechny sektory dohromady	9,0 %	11,8 %	22,1 %	25,9 %	25,8 %

Zdroj: Central Statistical Organization

Tab. 5 – Podíl veřejného sektoru na GCF¹⁵ podle hospodářských odvětví

Sektor	Podíl sektoru na celkovém GCF				
	1960-61	1964-65	1979-80	1991-92	2000-01
1. Zemědělství	38,2 %	45,0 %	40,5 %	29,2 %	22,6 %
2. Těžba nerostných surovin	53,8 %	77,2 %	70,3 %	95,8 %	86,1 %
3. Zpracovatelský průmysl	31,6 %	28,6 %	38,5 %	16,1 %	5,9 %
4. Výroba elektřiny, plynu a vody	91,8 %	89,4 %	87,3 %	89,6 %	81,0 %
5. Stavebnictví	6,2 %	13,3 %	24,5 %	21,8 %	10,6 %
6. Obchod, hotely a restaurace	2,5 %	3,4 %	6,5 %	-48,0 %	38,9 %
7. Doprava, skladování a komunikace	57,8 %	66,4 %	45,8 %	45,7 %	56,9 %
Železnice	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Komunikace	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
8. Finanční zprostředkování	8,8 %	8,3 %	10,5 %	15,5 %	12,4 %
Bankovníctví a pojišťovnictví	46,2 %	51,3 %	59,8 %	46,8 %	62,8 %
9. Veřejné, sociální a osobní služby	85,2 %	86,2 %	91,5 %	81,2 %	72,5 %
Veřejná správa a obrana	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Ostatní služby	25,1 %	23,9 %	54,6 %	36,0 %	21,8 %
Všechny sektory dohromady	44,6 %	50,1 %	47,3 %	38,4 %	32,8 %

Zdroj: Central Statistical Organization

Zemědělský růst byl mírný (2,9 %), což bylo dáno jeho nízkou prioritou podle Mahalanobisova modelu rozvoje¹⁶. Výsledkem bylo, že produkce obchodovatelného zboží rostla průměrným tempem 3,6 % za rok, což je poloviční růst ve srovnání

¹⁵ GCF je zkratka pro Gross Capital Formation, což je nová terminologie pro pojem hrubé domácí investice.

¹⁶ Model ekonomického rozvoje vytvořený indickým statistikem Prasantou Chandrou Mahalanobisem v roce 1953 za účelem analytického rámce pro druhý indický pětiletý plán (1955).

s neobchodovatelnými službami (5,2 %; tabulka 3). Podíl průmyslu i těžby se zvýšil. Telekomunikace se na rozdíl od toho staly společností veřejného sektoru s nezávislým souborem účtů a možností určit rozsah pravomocí vlády. (Virmani, 2004)

Role státu se během první subfáze razantně zvýšila. Veřejné investování do odvětví obchodu, hotelů a restaurací, skladování, nemovitostí a podnikatelských služeb prohloubilo v následujících letech problémy. Monopolizace infrastruktury a kompletní odstranění hrozící konkurence položila základ pro budoucí zvýšení neefektivnosti. Sloučení regulačních funkcí v organizacích, které byly provozně odpovědné za poskytování služeb (komunikace, železnice) s sebou přineslo postupné zanedbávání zájmů spotřebitelů a zhoršení kvality poskytovaných služeb. (Virmani, 2004)

2.1.1.2 Fáze IB (1965-1980)

Druhá subfáze začala obdobím sucha a o pět let později následoval první ropný šok. Jak toto období začalo, tak i skončilo. V roce 1979-80 zažila Indie jedno z nejhorších období sucha od prohlášení nezávislosti a také druhý, i když menší ropný šok. Hospodářský růst pomalu kolaboval a nejhůře se podepsal na zemědělství, kdy tempo jeho růstu kleslo zhruba o polovinu z 2,9 % v první subfázi na 1,4 % (tabulka 3). Přínos zemědělství do ekonomiky Indie se propadl z 37 % na pouhých 17 %. Tempo růstu moderního zpracovatelského průmyslu zpomalilo méně než v zemědělství ze 7,9 % na 4,4 %. Na rozdíl od zemědělství se podíl výroby na tvorbě GDP zvýšil na 19,4 % (tabulka 6).

Poněkud překvapivě čtyři odvětví ze sektoru služeb, která měla vysoký růst v předcházejícím období, nezpomalila tak rapidně, jak by se dalo očekávat (tabulka 3). Ostatní doprava zpomalila svůj růst pouze o 0,1 %, veřejná správa a obrana zpomalila trochu více na 5,7 % z původních 6,6 %. Zatímco propad růstu v oblasti komunikací byl značný (ze 7,4 % v předcházejícím období na 6,1 % za rok), bankovní a pojišťovací sektor byl jedním z mála odvětví, kde došlo k růstu tempa na 6,9 % za rok oproti minulé subfázi, a to z důvodu politických rozhodnutí vlády s ohledem na bankovní sektor po znárodnění. Velkým překvapením byl růst odvětví skladování, který se vymrštil z pouhých 2,3 % na

8,5 % a stal se tak nejrychleji rostoucím sektorem v této subfázi. Neobchodovatelný sektor služeb pokračuje i v této době dvojnásobným tempem růstu oproti sektoru s obchodovatelným zbožím.

Tab. 6 – Přínos sektorů a jejich odvětví do celkového růstu v první etapě

Sektor	První etapa 1950-1980	Subfáze	
		IA 1951-64	IB 1965-79
1. Zemědělství	23,0 %	36,9 %	16,8 %
2. Těžba nerostných surovin	2,1 %	2,2 %	2,5 %
3. Zpracovatelský průmysl	16,4 %	17,3 %	19,4 %
Registrovaný/moderní	10,2 %	10,8 %	12,1 %
Neregistrovaný	6,2 %	6,5 %	7,3 %
4. Elektřina, plyn a voda	2,3 %	1,5 %	3,4 %
5. Stavebnictví	6,1 %	7,7 %	6,1 %
6. Obchod, hotely a restaurace	13,1 %	13,3 %	16,0 %
7. Skladování, doprava a komunikace	7,2 %	5,5 %	10,2 %
Železnice	1,5 %	1,6 %	1,8 %
Ostatní doprava	4,3 %	3,0 %	6,4 %
Skladování	0,1 %	0 %	0,2 %
Komunikace	1,2 %	0,9 %	1,7 %
8. Finanční zprostředkování	6,2 %	4,7 %	8,9 %
Bankovníctví a pojišťovnictví	3,0 %	2,0 %	4,5 %
Nemovitosti a podnikatelské služby	3,3 %	2,6 %	4,6 %
9. Veřejné, sociální a osobní služby	12,1 %	10,4 %	16,4 %
Veřejná správa a obrana	6,3 %	4,9 %	8,8 %
Ostatní služby	5,8 %	5,3 %	7,6 %
Sub-agregáty			
Obchodovatelné zboží	41,5 %	49,2 %	34,9 %
Neobchodovatelné služby	47,3 %	37,9 %	55,3 %

Zdroj: Central Statistical Organization

Celkově můžeme konstatovat, že tato fáze růstu je velmi nestálým obdobím ekonomické historie Indie. Období sucha v letech 1965-66, devalvace národní měny rupie, ropná krize v roce 1971 a řada dalších exogenních otřesů vedly k přehodnocení stávající politiky a přeorientování rozvojového programu, které měly na hospodářství Indie střídavě pozitivní, ale také negativní dopady. (Virmani, 2004)

Pozitivní vlivy zahrnovaly nové poznání o významu zemědělství, zahájení zelené revoluce¹⁷ a umírněné a úspěšné řízení makroekonomické nerovnováhy, kterou zapříčinily ropné šoky. V tomto stádiu vývoje došlo k uchýlení se k řečnictví a metodám státního socialismu. V zemi, kde existovaly po staletí zcela sofistikované trhy s různými druhy zboží a financováním, v nichž byly na přelomu století dobře vyvinuté tradiční burzy cenných papírů a termínové trhy, existovaly značné protiklady. (Virmani, 2004)

K negativním dopadům patří¹⁸:

- množství zákonů, jako je zákon o monopolech a restriktivních obchodních praktikách a regulační devizový zákon, určené ke kontrole soukromého sektoru a soukromých ekonomických aktivit,
- zestátnění bank a majetkového pojištění k zajištění náhrady soukromého sektoru sektorem veřejným,
- zvýšený počet udělování licencí a kontrol sloužících k dohledu nad průmyslovými investicemi, dovozem a zemědělským vývozem,
- šíření veřejného sektoru do oblastí poradenství, spotřebního průmyslu aj.,
- zpřísnění pracovně-právních předpisů a postupů, (např. povolení státní vlády pro snížení výdajů ve společnostech s 300 a více zaměstnanci).

Přestože podíl veřejných investic na celkových investicích během této subfáze pouze mírně poklesl (z 50,1 % na 47,3 %; tabulka 5), podíl veřejného sektoru na GDP však nadále rostl, čímž se zvyšovala přímá úloha vlády v ekonomice a došlo k vytěsnění soukromých aktivit a výhod. Podíl veřejného sektoru na celkovém GDP se během této subfáze téměř zdvojnásobil na 22,1 % (z 11,8 % na konci roku předchozí subfáze; tabulka 4). To bylo způsobeno především ztrojnásobením podílu v odvětví těžby až na 97,2 %, v obchodě, hotelech a restauracích na 7,5 %, na více než dvojnásobek v zemědělství (3,8 %), stavebnictví (13,6 %), bankovníctví a pojišťovnictví (72,5 %). Podíl ostatních služeb se také zdvojnásobil z 15,8 % na 30,4 %. Proto se přímá role vlády při produkci zboží a služeb intenzivně rozšířila a spolu s legislativním a procesním řízením potlačila soukromou iniciativu, podnikavost a inovace. (Virmani, 2004)

¹⁷ Cílem zelené revoluce bylo zvýšení potravinářské výroby, kdy byly v rozvojových zemích zakládána výzkumná centra za účelem šlechtění nových vysoce výnosných odrůd plodin.

Green Revolution [online]. Wikipedia, 2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Green_Revolution>.

¹⁸ VIRMANI, A., India's Economic Growth: From Socialist Rate of Growth to Bharatiya Rate of Growth, s. 25-26.

2.1.2 Druhá etapa

Druhá etapa rozvoje nezávislé Indie začala na počátku 80. let. Jelikož vysoké tempo růstu v období 1994-97 vedlo k rozsáhlým spekulacím a tvrzením, že Indie vstoupila do nové fáze růstu a vývoje s přijetím radikálnějšího programu hospodářské politiky v letech 1991-92, můžeme druhou fázi vývoje rozdělit opět na dvě subfáze. V první subfázi pokračovala výměna vedení, daňová a celní politika ve své předchozí dráze rozvoje. Teprve až v průběhu druhé subfáze docházelo k četným změnám v přístupu s mnohem jasnějším členěním základních principů a skutečných ekonomických reformních opatření. (Virmani, 2004)

Existuje však ještě jiná možnost rozdělení této fáze na základě zpomalené reakce hospodářství na politické změny. Nízká míra růstu v letech 1991-92 je spojená s politickými chybnými rozhodnutími v dřívějších letech a s problémy, které se v důsledku takové politiky nahromadily. Tyto problémy a chyby nemohou být napraveny okamžitě, je zde asi roční zpoždění, kdy nová politika nabývá své účinnosti. Proto jakékoliv změny v politice během let 1991-92 ovlivnily hospodářský růst až v následujícím roce 1992-93. Z tohoto pohledu můžeme konstatovat, že druhá subfáze této etapy začala až v roce 1992-93. (Virmani, 2004)

2.1.2.1 Fáze IIA (1981-1992)

První subfáze začala po jednom z nejhorších období sucha a skončila po platební krizi v roce 1991-92. V roce 1981 začala Indira Gándhí, dcera Javahárlála Néhrúa, prosazovat první reformy. Indie zavedla do své doposud centrálně plánované ekonomiky tržní mechanismy a uvolnila prostor pro komerční podnikání. V polovině 80. let došlo k liberalizaci dovozu a omezování státních regulací, k boji proti korupci, k umožnění přímých zahraničních investic (FDI). Jelikož se vláda pokoušela o znovuzískání ztracené kontroly, neměly reformy v 80. letech příliš výrazný úspěch. (Kunešová, Cihelková, 2006)

K. N. Raj (1986) poukázal na to, že na počátku této fáze neexistovala žádná oficiální usnesení nebo prohlášení o nové hospodářské ekonomice, která se vyznačovala určitými změnami v politice. Tempo reformy bylo velmi pomalé, neboť ho brzdila byrokracie a politická netečnost. Tato setrvačnost jistě souvisela s demokratickým systémem, který v Indii převládal. (Virmani, 2006)

Tab. 7 – Vývoj tempa růstu jednotlivých sektorů a odvětví ve druhé etapě

Sektor	Druhá etapa 1980-2002	Subfáze	
		IIA 1980-91	IIB 1992-01
1. Zemědělství	3,6 %	3,9 %	3,3 %
2. Těžba nerostných surovin	6,3 %	8,4 %	3,8 %
3. Zpracovatelský průmysl	6,4 %	6,1 %	6,8 %
Registrovaný/moderní	6,9 %	6,8 %	7,1 %
Neregistrovaný	5,6 %	5,0 %	6,3 %
4. Elektřina, plyn a voda	7,5 %	9,0 %	5,7 %
5. Stavebnictví	5,2 %	5,2 %	5,3 %
6. Obchod, hotely a restaurace	6,7 %	5,4 %	8,1 %
Obchod	6,6 %	5,4 %	8,0 %
Hotely a restaurace	8,0 %	6,1 %	10,3 %
7. Skladování, doprava a komunikace	7,2 %	5,7 %	8,9 %
Železnice	4,2 %	4,9 %	3,3 %
Ostatní doprava	6,5 %	6,0 %	7,0 %
Skladování	2,3 %	2,5 %	2,0 %
Komunikace	11,6 %	6,3 %	18,0 %
8. Finanční zprostředkování	8,6 %	9,4 %	7,7 %
Bankovníctví a pojišťovnictví	10,6 %	11,6 %	9,4 %
Nemovitosti a podnikatelské služby	7,2 %	8,0 %	6,3 %
9. Veřejné, sociální a osobní služby	6,3 %	5,6 %	7,1 %
Veřejná správa a obrana	6,2 %	6,2 %	6,3 %
Ostatní služby	6,4 %	5,2 %	7,7 %
Sub-agregáty			
Obchodovatelné zboží	4,6 %	4,7 %	4,5 %
Neobchodovatelné služby	6,9 %	6,3 %	7,5 %
GDP (v běžných cenách)	5,7 %	5,5 %	6,0 %
GDP (v cenách výrobních faktorů)	5,2 %	5,5 %	6,1 %

Zdroj: Central Statistical Organization

Růst sektoru bankovníctví a pojišťovnictví zrychlil na 11,6 % za rok, což z něj učinilo nejrychleji rostoucí odvětví v Indii (tabulka 7). Jeho přínos pro celkový růst se zvýšil na 7 % (tabulka 8) ze 4 % v druhé subfázi první etapy. Pokles podílu veřejných investic do bankovního a pojišťovacího sektoru z 60 % v roce 1979-80 na 47 % v letech 1991-92 ukazuje, že role soukromého sektoru se zvětšuje (tabulka 5).

Tab. 8 – Přínos sektorů a jejich odvětví do celkového růstu ve druhé etapě

Sektor	Druhá etapa 1980-2001	Subfáze	
		IIA 1980-91	IIB 1992-99
1. Zemědělství	18,0 %	21,9 %	13,8 %
2. Těžba nerostných surovin	2,3 %	3,6 %	1,6 %
3. Zpracovatelský průmysl	17,7 %	20,5 %	17,1 %
Registrovaný/moderní	12,0 %	13,9 %	11,7 %
Neregistrovaný	5,7 %	6,6 %	5,3 %
4. Elektřina, plyn a voda	2,8 %	3,2 %	2,6 %
5. Stavebnictví	4,9 %	4,7 %	4,7 %
6. Obchod, ubytování a stravování	16,1 %	13,0 %	18,1 %
7. Skladování, doprava a komunikace	9,3 %	6,1 %	11,1 %
Železnice	0,9 %	1,2 %	0,8 %
Ostatní doprava	4,5 %	3,9 %	4,9 %
Skladování	0 %	0,1 %	0 %
Komunikace	3,9 %	1,1 %	5,5 %
8. Finanční zprostředkování	14,8 %	14,0 %	15,8 %
Bankovníctví a pojišťovnictví	8,1 %	6,7 %	9,2 %
Nemovitosti a podnikatelské služby	6,7 %	7,3 %	6,6 %
9. Veřejné, sociální a osobní služby	14,1 %	12,9 %	15,1 %
Veřejná správa a obrana	6,1 %	6,3 %	6,0 %
Ostatní služby	8,0 %	6,6 %	9,1 %
Sub-agregáty			
Obchodovatelné zboží	34,7 %	40,4 %	30,2 %
Neobchodovatelné služby	56,6 %	47,5 %	62,6 %

Zdroj: Central Statistical Organization

Podrobnější výzkum sektoru služeb ukazuje, že pouze jeden subsektor, a to finanční zprostředkování (bankovníctví a pojišťovnictví, nemovitosti a podnikatelské služby) vykazuje odlišný model rozvoje. Tempo růstu všech ostatních služeb dohromady kleslo z 5,6 % v subfázi IA na 4,3 % v subfázi IB a poté se opět zotavilo na 5,7 % v první fázi druhé etapy. Naproti tomu finanční sektor zrychlil z 3,5 % v první etapě na 8,6 % v etapě druhé, což vyplývá z porovnání tabulek 4 a 8. (Virmani, 2004)

2.1.2.2 Fáze IIB (1993-2000)

Druhá subfáze začala v roce 1992-93 s prosazováním radikálnějších reforem spolu s makroekonomickými reakcemi na platební krizi. Bylo nevyhnutelné realizovat zásadnější změny v ekonomickém systému. Indie se rozhodla odstranit státní plánování, podporovat konkurenci mezi soukromými firmami, liberalizovat zahraniční obchod a nastoupit cestu

tržně orientované ekonomické politiky. Tyto reformy vedly k rychlému zotavení a investiční a výrobní konjunktuře, která doposud nebyla v indické ekonomické historii vidět. V této subfázi se uskutečnila rozsáhlá privatizace státního majetku. (Kunešová, Cihelková, 2006)

V sektoru služeb ovlivnilo rušení licencí a kontrol rychlost a míru, s níž byly soukromé investice a výroba rozšířeny. Komunikace s fenomenálním růstem přes 18 % mohou být po právu nazývány vedoucím sektorem v této subfázi (tabulka 7). Vzhledem ke svému malému rozsahu přispělo toto odvětví pouze okolo 5 % do celkového růstu, což je však pětinasobek podílu, jehož dosáhlo v předchozí subfázi (tabulka 8). Je zřejmé, že zrušení vládního monopolu ve prospěch telekomunikací, vstup soukromých konkurentů a včasné nastavení regulačního systému, i když ne příliš dokonalého, hrálo důležitou roli ve vysokém růstu. Přes počáteční problémy se telekomunikace zasloužily o zpřístupnění dříve vládních a monopolizovaných sektorů a podporu konkurence. (Virmani, 2004)

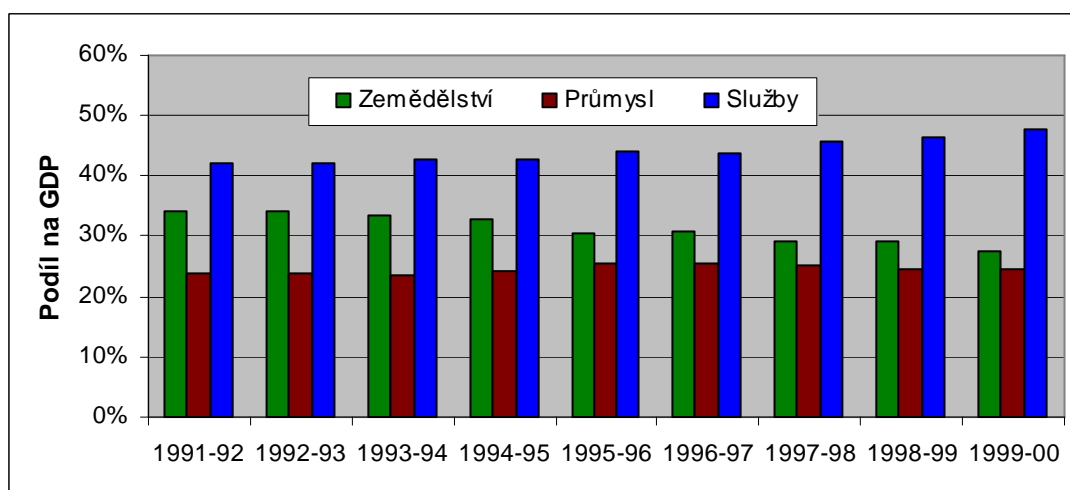
Odvětví bankovníctví a pojišťovnictví bylo sesazeno z pomyslného trůnu nejproduktivnějšího sektoru. Tempo jeho růstu zpomalilo na 9,4 % za rok (tabulka 7), čímž si zajistilo alespoň třetí místo. Výsledkem byl 9% podíl na celkovém hospodářském růstu země (tabulka 8). Zavádění moderních regulačních norem a postupů vedlo k vystavení „ohrožených úvěrů“¹⁹ v bankovním systému (zejména ve veřejných bankách) a zpomalení růstu bankovního systému vzhledem k nákladům, které musely být splaceny za minulé prohřešky. To bylo částečně kompenzováno impulsem k růstu, který generoval postupné omezování kontrol bankovního systému a podněty vyplývající ze soukromého vstupu konkurence. Veřejný podíl na GCF v bankovníctví a pojišťovnictví během fáze IIB prudce klesl na polovinu své úrovně dosažené ve fázi IIA, ale od roku 1997-98 začal opět strmě stoupat. Zatímco veřejný podíl na GDP se tenkrát snížil z více než 78 % v roce 1990-91 na 58,4 % v roce 2000-01 (tabulka 4). (Virmani, 2004)

Mnoho dalších odvětví přispělo ke zrychlení růstu neobchodovatelných služeb. Mezi nimi byly hotely a restaurace, které měly druhý nejvyšší růst (10,3 %), obchod (8 %), ostatní

¹⁹ Podle slovníku pojmů v ČNB jsou ohrožené úvěry definovány jako celkový objem pohledávek s ohroženým splacením a představuje je celková hodnota úvěrů nestandardních, pochybných a ztrátových.
Slovník pojmů [online]. Česká národní banka, 2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW:
<<http://www.cnb.cz/cs/obecne/slovník/o.html>>.

služby (7,7 %) a ostatní doprava (7 %). Naopak železnice, skladování a nemovitosti a podnikatelské služby byly segmenty služeb, které rostly pomalejším tempem (tabulka 7). Tudíž rozdíl mezi mírou růstu obchodovatelného zboží a služeb se rozšířil na svou nejvyšší úroveň za celé období od roku 1950. (Virmani, 2004)

Podle Economic Survey, 2000-01, trvalý růst služeb způsobila liberalizace ekonomiky v 90. letech a podpora soukromých investic v průmyslu a v infrastruktuře. Rapidní vzrůst výdajů na veřejnou správu a obranu, sociální služby a rozvoj venkova měl také pozitivní vliv na terciární sektor. Vedle toho se objevily nové informační technologie a s nimi spojené služby, které se staly v 90. letech s více jak 50% růstem nejrychleji se rozvíjejícím segmentem indické ekonomiky.

Graf 5 – Vývoj podílů sektorů na GDP

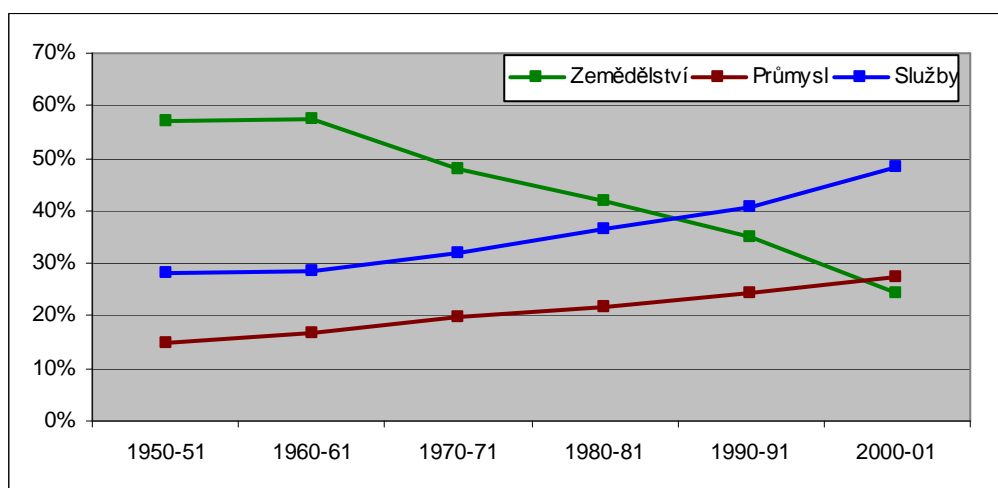
Zdroj: Central Statistical Organization

2.2 Podíl služeb na tvorbě GDP

Indie podle předcházející klasifikace spadá do skupiny zemí s nižším středním příjmem, jelikož její GNI na obyvatele činil 950 USD²⁰ za rok 2007.

²⁰ World Development Indicators 2008.

Následující graf ukazuje, že v období čtyř desetiletí, počínaje rokem 1950, se podíl zemědělství na GDP snížil přibližně o 25 procentních bodů, zatímco průmysl a služby rovnoměrně zesilovaly. Od roku 1990 je podíl průmyslu více-méně stabilizovaný a výrazný pokles v zemědělství se přelil ve prospěch služeb. V průběhu čtyř desetiletí, 1950-1990, získal sektor služeb navíc 13% podíl, a 8 procentních bodů jen v průběhu 90. let.

Graf 6 – Vývoj podílů sektorů v Indii v období 1950-51 až 2000-01

Zdroj: Central Statistical Organization

Následkem toho je v současnosti podíl služeb Indie na GDP vyšší než průměr v ostatních zemích s nižšími středními příjmy a přibližuje se spíše k zemím s vyššími středními příjmy, což dokazuje porovnání tabulky 1 a 9.

Tab. 9 – Podíly ekonomických sektorů v Indii

	Zemědělství	Průmysl	Služby	
1950	58 %	15 %	28 %	Fáze I
1980	38 %	24 %	38 %	
1990	33 %	27 %	41 %	
2000	24 %	27 %	49 %	Fáze II
2007	18 %	29 %	53 %	

Zdroj: Central Statistical Organization

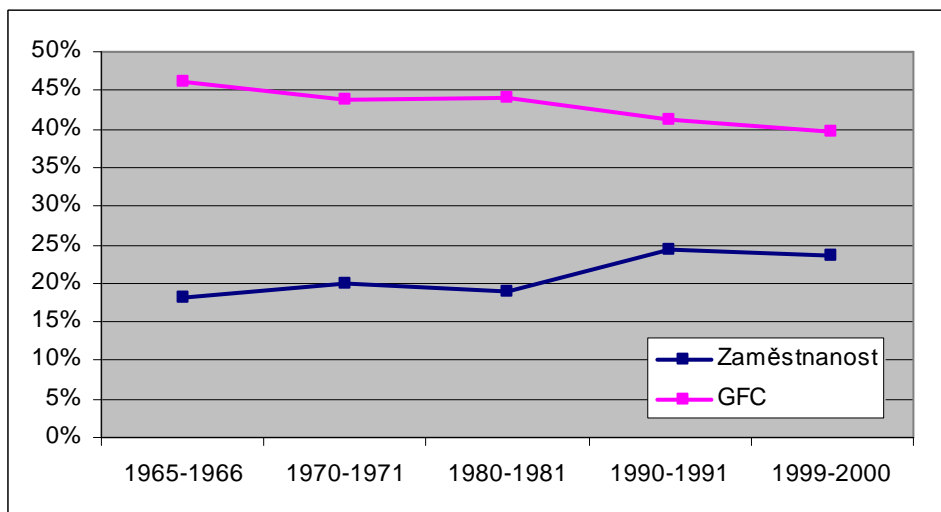
2.3 Podíl služeb na zaměstnanosti

Přestože Indie zažila velké změny ve struktuře podílů ekonomických sektorů na výstupu, v zaměstnanosti tomu tak bohužel nebylo (tabulka 10). Nápadným rysem indického rozvoje je kontrast mezi hlubokým propadem podílu zemědělství na GDP a nepatrnou změnou v zaměstnanosti v tom samém sektoru. Podobně tomu bylo i ve službách, kde navzdory růstu jejich podílu ze 42 % na 48% GDP v průběhu 90. let, podíl zaměstnanosti ve službách poklesl během jednoho desetiletí o jeden procentní bod. Zatímco se tvorba výstupu přesunula ze zemědělství do služeb, vytváření pracovních míst v oblasti služeb se dost opozdilo. (Gordon, Gupta, 2003)

Tab. 10 – Vývoj zaměstnanosti v sektoru služeb

	Zaměstnanost
1965-1966	18,1
1970-1971	20,0
1980-1981	18,9
1990-1991	24,4
1999-2000	23,5

Zdroj: Gordon, Gupta (2003)

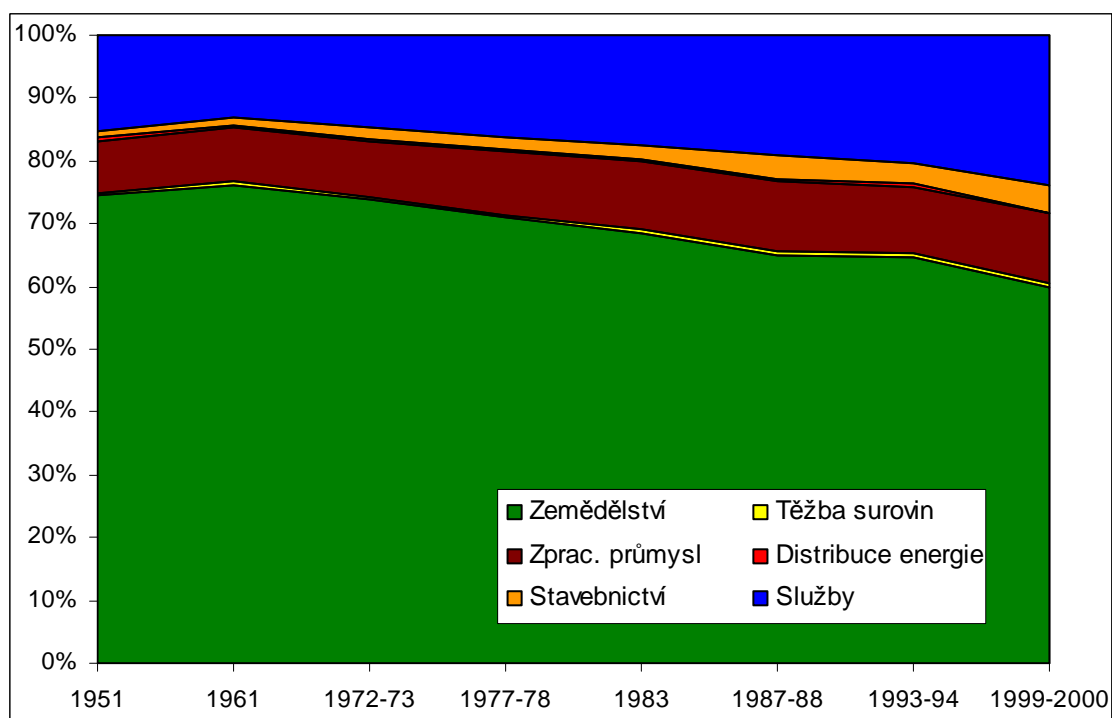

Graf 7 – Vývoj zaměstnanosti a GCF v sektoru služeb

Zdroj: Gordon, Gupta (2003)

Graf 7 ukazuje, že mezi růstem produktivity práce a hrubých domácích investic neexistuje žádný vztah. To naznačuje, že za růstem produktivity práce stojí jiné faktory. Gordon a Gupta (2003) připisují pomalý růst zaměstnanosti ve službách skutečnosti, že růst služeb byl soustředěn v subsektorech, které jsou více závislé na kvalifikované pracovní síle než na nekvalifikované nebo než na kapitálu. Tento trend byl posílen navíc technologickým pokrokem a zvyšováním efektivity práce vyplývající z liberalizace.

Indický sektor služeb na rozdíl od jiných zemí, kde s růstem podílu služeb roste i počet pracovních míst, má mimořádně nízký podíl služeb na zaměstnanosti. V 90. letech byl dokonce růst podílu služeb na celkové zaměstnanosti mnohem pomalejší než pokles podílu zaměstnanosti v zemědělství a v průmyslu (graf 8).

Graf 8 – Podíly na zaměstnanosti jednotlivých sektorů

Zdroj: Banga (2005)

V roce 1999 zaujímaly služby 23,9 % z celkové zaměstnanosti na rozdíl od zemí se středními příjmy (30 %), Singapuru (70 %) a Indonésie (39 %). Podíl jednotlivých segmentů na zaměstnanosti v sektoru služeb za rok 1999-2000 byl následující: obchod,

hotely a restaurace (39 %), doprava, skladování a komunikace (15 %) a ostatní služby (45 %).

Tab. 11 – Rozdělení celkové pracovní síly v sektoru služeb v Indii

	1951	1961	1972 -73	1977 -78	1983	1987 -88	1993 -94	1999 -00
Obchod	5,2 %	4,1 %	5,1 %	6,1 %	6,2 %	7,2 %	7,4 %	9,4 %
Doprava a sklad.	1,5 %	1,6 %	1,8 %	2,1 %	2,5 %	2,6 %	2,8 %	3,7 %
Ostatní	8,5 %	7,4 %	7,9 %	8,1 %	8,9 %	9,3 %	10,3 %	10,8 %
Služby celkem	15,2 %	13,1 %	14,8 %	16,3 %	17,6 %	19,1 %	20,5 %	23,9 %

Zdroj: Banga (2005)

Žádná existující empirická studie nevysvětluje, proč roste zaměstnanost v sektoru služeb tak pomalu. Mezi některá přijatelná vysvětlení patří:

- dílčí sektory mající velký potenciál pro vytváření pracovních příležitostí (např. doprava aj.) rostou pomalu,
- zvyšující se úroveň produktivity práce v rychleji rostoucích službách může být důvodem pro nedostatečný růst jejich potenciálu zaměstnanosti (např. komunikační a finanční podnikatelské služby),
- obchod pozitivně ovlivňuje růst těch sektorů, které nemají velký potenciál k vytváření pracovních míst (komunikace, software). Proto liberalizace obchodu se službami nepomohla při vytváření pracovních míst. (Banga, 2005)

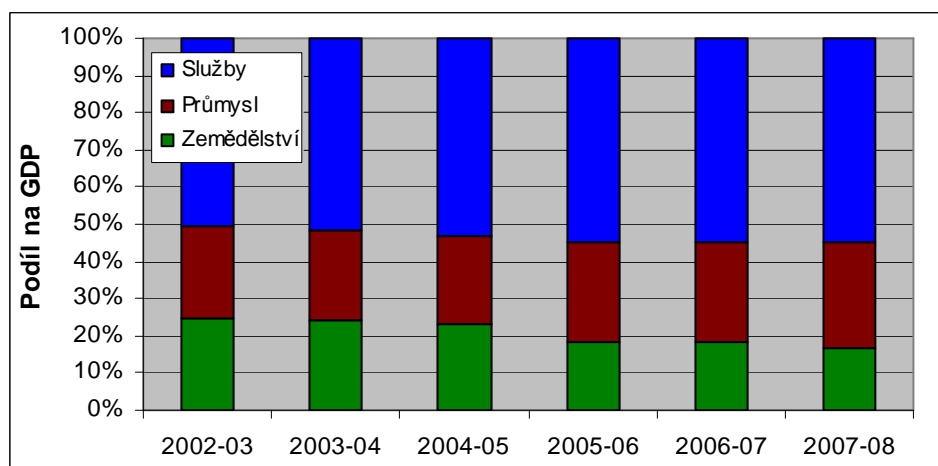
Existuje však jen málo studií, které potvrzují růst produktivity v oblasti služeb (z důvodu obtíží při měření jejich výstupů). Jedna z takových studií napsaná McKinsey a spol. (2001) odhaduje produktivitu práce ve čtyřech segmentech indického sektoru služeb, a sice v telekomunikacích, softwaru, retailovém bankovníctví a maloobchodu. Přitom softwarové služby mají nejvyšší úroveň produktivity mezi všemi ostatními segmenty, následují telekomunikace a bankovníctví. Jedná se o služby, které rostou rychleji a mají vysoké podíly jak na GDP, tak na zaměstnanosti. Je možné, že vyšší produktivita práce v těchto segmentech mohla vést ke zpomalení růstu zaměstnanosti v sektoru služeb jako celku. (Banga, 2005)

3 Současný vývoj v indickém sektoru služeb

Následující kapitola je věnována vývoji terciárního sektoru v období od počátku 21. století do roku 2008, zahrnuje i dopad současné hospodářské krize na služby v Indii a výhled do blízké budoucnosti.

3.1 Význam sektoru služeb v současné indické ekonomice

Jako ve většině rozvinutých zemí, a to bez ohledu na desítky let starou národní politiku zaměřující se na zemědělství a odvětví zpracovatelského průmyslu, je zřejmé, že odvětví služeb se nepochybně stalo nejvýznamnějším sektorem i v indické ekonomice, přestože je zemí rozvojovou. Různá odvětví služeb nepřispívají pouze k tvorbě GDP, ale pomáhají také vytvářet pracovní příležitosti a přinášejí příjmy z vývozu, čímž přispívají k celkovému rozvoji ekonomiky. (Karmakar, 2008)

Graf 9 – Podíl odvětvových sektorů na tvorbě GDP v letech 2002-03 až 2007-08

Zdroj: Souhrnná teritoriální informace Indie

Indie dnes patří mezi deset nejrychleji rostoucích ekonomik na světě s průměrným ekonomickým růstem, který během posledních deseti let neklesl pod 7 % za rok. Právě sektor služeb byl a je hnacím motorem indické ekonomiky, přispěl přibližně 53 % k celkovému průměrnému reálnému růstu v letech mezi roky 2002-03 a 2007-08. V roce

2007-08 rostl tempem 10,9 % za rok a celkově služby představovaly 54,6 % indického GDP. (Karmakar, 2008)

Indická ekonomika zaznamenala silný růst i v prvním čtvrtletí roku 2008-09 (duben-červen), i když tempo expanze se v porovnání s průměrným tempem růstu reálného GDP v posledních pěti letech zmírnilo. Podle odhadů prvního čtvrtletí 2008-09 uveřejněné Central Statistical Organization (CSO) v srpnu 2008, reálný růst GDP dosáhl 7,9 % v prvním čtvrtletí roku 2008-09 ve srovnání s 9,2 % v průběhu příslušného čtvrtletí v předchozím roce (tabulka 12). Zpomalení se dotklo všech tří oblastí ekonomiky, tzn. zemědělství, průmyslu i služeb. Zmírnění růstu v prvním čtvrtletí roku 2008-09 odráželo cyklický pokles, zatímco situace strukturálních odvětví vedoucích v růstovém procesu byla i nadále příznivá. Bez ohledu na určité zvolnění zůstalo tempo růstu indické ekonomiky jedním z nejvyšších na světě. (Reserve Bank of India (RBI), 2008)

Tab. 12 – Čtvrtletní tempo růstu sektorů a odvětví

	2007-08				2008-09
	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1
1. Zemědělství	4,4 %	4,7 %	6,0 %	2,9 %	3,0 %
2. Průmysl	9,1 %	9,4 %	8,2 %	7,6 %	6,9 %
3. Služby	11,0 %	10,5 %	10,4 %	11,2 %	10,0 %
Obchod, hotely, doprava a komunikace	13,1 %	11,0 %	11,5 %	12,4 %	11,2 %
Finanční zprostředkování	12,6 %	12,4 %	11,9 %	10,5 %	9,3 %
Veřejné, sociální a osobní služby	5,2 %	7,7 %	6,2 %	9,5 %	8,5 %
4. GDP	9,2 %	9,3 %	8,8 %	8,8 %	7,9 %

Zdroj: Ministry of Finance, Government of India

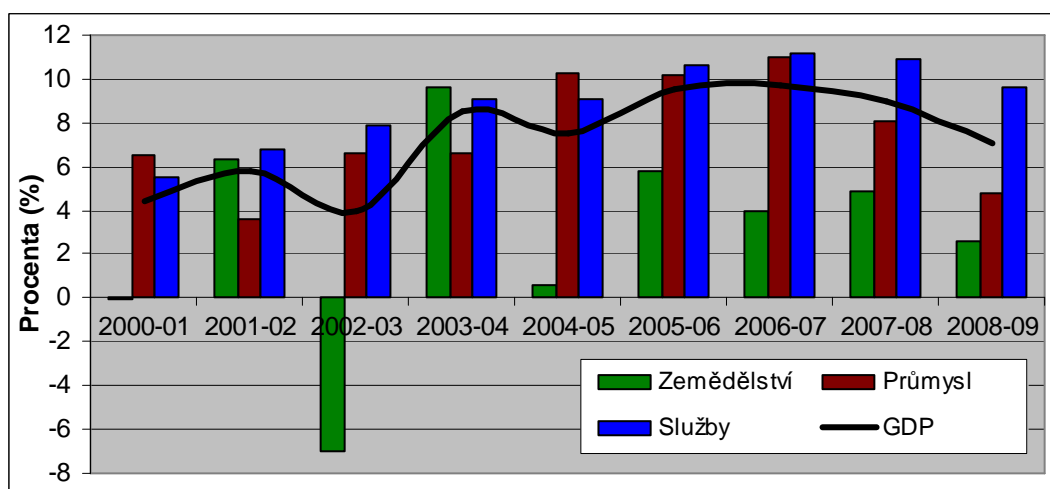
Tempo růstu reálného GDP v posledních pěti letech (2003-04 až 2007-08) dosahovalo v průměru 8,8 % a v posledních třech letech dokonce indické hospodářství rostlo o více než 9 % ročně (tabulka 13), což bylo nejvyšší průměrné tempo růstu dosažené v kterémkoli tříletém období v dějinách nezávislé Indie. Zlepšené výkony posledních tří let byly důsledkem dobře promyšlených reforem prosazovaných v jednotlivých odvětvích v průběhu poslední půl druhé dekády. (RBI, 2008)

Tab. 13 – Tempo růstu sektorů a odvětví

	2003-04	2004-05	2005-06	2006-07	2007-08	2008-09
1. Zemědělství	10,0 %	0 %	5,8 %	4,0 %	4,9 %	2,6 %
2. Průmysl	7,4 %	10,3 %	10,2 %	11,0 %	8,1 %	4,8 %
3. Služby	8,5 %	9,1 %	10,6 %	11,2 %	10,9 %	9,6 %
Obchod, hotely, doprava a kom.	12,1 %	10,7 %	12,1 %	12,8 %	12,4 %	10,3 %
Finanční zprostředkování	5,6 %	8,7 %	11,4 %	13,8 %	11,7 %	8,6 %
Veřejné, sociální a osobní služby	5,4 %	6,9 %	7,1 %	5,7 %	6,8 %	9,2 %
4. GDP	8,5 %	7,5 %	9,5 %	9,7 %	9,0 %	7,1 %

Zdroj: Ministry of Finance, Government of India

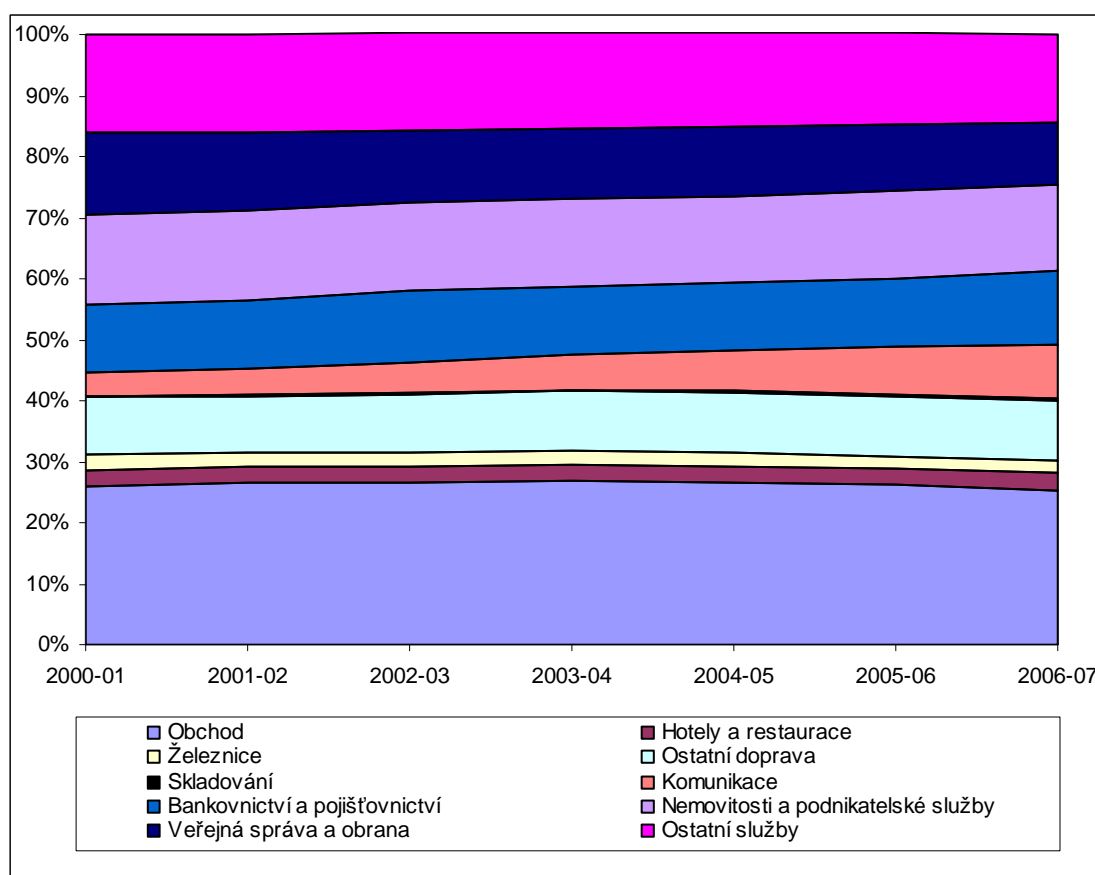
Sektor služeb nadále žene celkové tempo růstu v Indii. Fáze silného růstu indické ekonomiky se časově shodovala se zřetelným zrychlením růstu sektoru služeb začínajícím v roce 2003-04. Odvětví služeb zaznamenalo dvouciferný růst během tříletého období 2005-06 až 2007-08, který se opírá o výrazné zvýšení poptávky po domácích službách, bez ohledu na trend zpomalování (z 11,2 % v roce 2006-07 na 10,9 % v roce 2007-08). Sektor těžil z nárůstu v oblasti cestovního ruchu, rozmachu maloobchodu, zlepšení výkonnosti železnic a civilního letectví, nárůstu vývozu BPO a ITeS a zvýšením poptávky po nemovitostech. Zatímco obchod, hotely, doprava a komunikace a veřejné, sociální a osobní služby byly nadále stabilní. Některá odvětví finančního sektoru byla dokonce svědky zpomalení. (RBI, 2008)

Graf 10 – Vývoj tempa růstu sektorů a GDP v letech 2000-01 až 2008-09

Zdroj: Asian Development Outlook 2005, 2009

Významná je také skutečnost, že růst sektoru služeb v Indii má širokou základnu. Mezi odvětvovými komplementy a vzájemná podpora pomáhají posilovat celkový výkon sektoru, neboť některé z těchto služeb představují důležité vstupy pro růst výroby, služeb a produktivity. Data z CSO ukazují, že největší kladný rozdíl v letech 2000-01 až 2006-07 zaznamenal subsektor komunikačních služeb, který vzrostl během uvedených let z 3,8 % na 9 %. V důsledku toho se také zvýšily podíly oborů závislé na vyspělých informačních a telekomunikačních technologiích. Podíl bankovního a pojišťovacího subsektoru vzrostl z 11,1 % na 12,2 %, zatímco podíly všech ostatních tradičních služeb buď poklesly, nebo v nejlepším případě zůstaly na stejné úrovni. (Karmakar, 2008)

Graf 11 – Podíly jednotlivých odvětví na službách (2000-2007)

Zdroj: Central Statistical Organization

Z následující tabulky lze vyčíst, že během posledních pár let byla nejrychleji rostoucím subsektorem služeb doprava, skladování a komunikace (s výjimkou v roce 2001-02) s dvouciferným růstem. Nejvíce se na tomto růstu podílely komunikace, které rostou

závratným tempem hlavně v důsledku technologického pokroku v Indii, zatímco lepší výkony, zejména železnic a civilního letectví, poskytly podporu subsektoru dopravy. Nárůst vývozu služeb spojených s informačními technologiemi ve spojení s vyšší poptávkou po nemovitostech a rychlý rozvoj kapitálového trhu vedly k růstu subsektoru bankovníctví, nemovitostí a podnikatelských služeb během posledních let (11,4 % v roce 2005-06, o rok později dokonce 13,9 %). Pohostinství a odvětví cestovního ruchu zaznamenalo silný růst vnitřního cestovního ruchu a zvýšený zájem zahraničních cestovatelů navštívit Indii. Také hotely a restaurace rostly v posledních třech letech dvouciferným tempem.

Tab. 14 – Tempo růstu subsektorů služeb (2000-01 až 2006-07) (v procentech)

	2000-01	2001-02	2002-03	2003-04	2004-05	2005-06	2006-07
Obchod, hotely a restaurace	5,2	9,6	6,9	10,1	7,7	9,4	8,5
Obchod	5,0	9,8	7,0	10,2	7,3	9,1	8,0
Hotely a restaurace	7,0	7,9	5,7	8,6	11,4	13,4	13,5
Doprava, skladování a komunikace	11,2	8,4	14,1	15,3	15,6	14,6	16,6
Železnice	4,1	7,0	5,6	5,9	7,3	9,3	9,0
Ostatní doprava	7,7	4,0	10,3	11,9	12,1	8,1	9,4
Skladování	6,1	0,6	-6,7	5,1	13,5	1,4	2,9
Komunikace	26,8	20,3	27,7	26,1	24,5	26,3	28,1
Finanční zprostředkování	4,1	7,3	8,0	5,6	8,7	11,4	13,9
Bankovníctví a pojišťovnictví	-2,0	9,1	11,3	2,2	8,8	14,2	19,7
Nemovitosti a podnikatelské služby	9,1	5,9	5,4	8,3	8,6	9,2	9,3
Veřejně, sociální a osobní služby	4,7	4,1	3,9	5,4	6,9	7,2	6,9
Veřejná správa a obrana	1,9	2,9	1,6	2,6	6,5	7,4	5,5
Ostatní služby	7,1	5,1	5,8	7,6	7,1	7,1	7,9

Zdroj: Central Statistical Organization

3.1.1 Telekomunikace

Tahounem indické ekonomiky jsou již zmíněné telekomunikace, kterým hraje do karet jednak silná poptávka po mobilních telefonech z velké části pocházející z venkovských oblastí a malých měst, jednak také stálý růst poptávky po širokopásmovém internetovém připojení. Deregulace telekomunikačních zákonů a liberalizace politiky podnítily rychlý růst tohoto oboru (např. vyhlášení Nové telekomunikační politiky v roce 1999). Během posledních tří let se celkový počet uživatelů mobilních telefonů více než ztrojnásobil.

S růstem sítě a rozšiřující se základnou odběratelů telefonních služeb je dostupnost dalších kmitočtových spekter přidělována podle způsobilosti na základě počtu aktivních účastníků, míry užívání provozovatele sítě a demografické charakteristiky oblasti pokrytí. Tato kritéria jsou čas od času přezkoumávána s přihlédnutím k relevantním faktorům a technologickému vývoji. (RBI, 2008)

Mobilní telefonní služba byla zavedena v roce 1994 a je organizována celostátně ve čtyřech metropolitních oblastech a 19 telekomunikačních okruzích, kde se vyskytují zpravidla tři soukromí a jeden nebo více státních poskytovatelů služeb. (The World Factbook, India)

„Počet telefonních přípojek roste každoročně o 40-45 %, k červnu 2008 dosáhl 300 milionů. Zatímco v počtu přípojek pevných linek stále převládá veřejný sektor (85 %), v počtu mobilních linek má jednoznačně navrch soukromý sektor (79 %). Jedním z hlavních zdrojů krytí poptávky po produktech tohoto odvětví jsou zahraniční přímé investice (FDI), které jsou povoleny do výše 74 % podílu (jejich schválení probíhá automatickou cestou do výše 49 % a podíl, který přesahuje tuto hranici podléhá schválení Úřadu pro propagaci zahraničních investic“²¹ (FIPB = obdoba českého CzechInvestu).

I přes značné zvětšení, zůstává kombinovaná hustota pevných a mobilních telefonů nízká (přibližně na úrovni 35 telefonních aparátů na 100 osob) i v celostátním měřítku, ještě nižší je však u osob žijících ve venkovských oblastech. V tomto směru Indie stále zaostává za zeměmi jako je Brazílie nebo Čína (The World Factbook, 2008). Indii chybí transparentní politika přidělování kmitočtového spektra, která by vytvořila zdravou hospodářskou konkurenci mezi hospodářskými subjekty a umožnila jim oslovit obyvatele ve venkovských oblastech. (RBI, 2008)

---

²¹ *Souhrnná teritoriální informace Indie* [online]. Velvyslanectví České Republiky v Dillí, 2008, 1. 4. 2009 [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <http://www.mzv.cz/newdelhi/cz/obchod_a_ekonomika/souhrnna_teritorialni_informace/index.html>.

3.1.2 Železnice

Železnice v Indii hraje klíčovou roli v nákladní a osobní přepravě. Indické dráhy existují více než 150 let a pomohly urychlit vývoj v průmyslu a zemědělství. Z velmi skromných počátků v roce 1853, kdy odjel první vlak z Bombaje do 34 km vzdáleného Thane, se indické dráhy rozrostly do rozlehlé sítě tras o úhrnné délce 63 327 km se 6 909 stanicemi k 31. březnu 2007. Indické dráhy hrají důležitou roli v hospodářském, průmyslovém i sociálním rozvoji země. (The National Portal of India)

Příjmy železnice se každým rokem zvyšují o zhruba 10 % a úspěšně konkurují tuzemské letecké dopravě. Největší růst byl zaznamenán v dopravě cementu, oceli na export a ropy a ropných výrobků. Zvláštní důraz je kladen hlavně na zvyšování kvality služeb v osobní přepravě. Ministerstvo železnic vypracovalo na rok 2005-10 Integrovaný plán pro modernizaci železnice a rozšíření stávající sítě o 31 nových tras. (Souhrnná teritoriální informace (STI) Indie, 2009)

Rozvoj infrastruktury by měl jít takovým směrem, aby umožnil železniční síti Indie vyrovnat se s očekávaným nárůstem nákladní dopravy. K modernizaci železniční sítě bude zapotřebí značných investic. I přes určité cenové reformy je železniční nákladní doprava omezována nadměrnými poplatky, z velké části kvůli subvencování příměstského jízdného a jízdného nižší třídy. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

3.1.3 Civilní letecká doprava

Odvětví civilního letectví se stalo v posledních letech svědkem bezprecedentního nárůstu počtu cestujících. Letecká doprava do jisté míry nahrazuje v některých oblastech nedostatečnou silniční síť. V průběhu roku 2007 se uskutečnilo 50 075 domácích letů provozovaných pravidelnými domácími linkami, které přepravily přes 32 milionů cestujících. Tempo růstu počtu pasažérů je již druhým rokem nejvyšším na světě a letos dosáhne pravděpodobně 27 %. Dále se předpokládá, že celkový počet cestujících přesáhne 120 milionů lidí. (STI Indie, 2009)

Indická letecká doprava disponuje pěti mezinárodními, 87 domácími letišti a dalšími 28 civilními enklávami. Dominují zde soukromé letecké linky (např. Jet Airways, Kingfisher Airlines, Deccan Aviation). Provozování nízkonákladových leteckých společností (např. Spice Jet nebo Go Air), které učinily leteckou dopravu atraktivní (jejich tarify jsou o 30-35 % nižší), má za následek boom v domácí letecké osobní přepravě, nehledě na usnadnění obchodních styků. Ačkoli v posledních měsících bylo při rozšiřování aktivit v hotelech zaregistrováno mírné zpomalení počtu odbavených cestujících na mezinárodních i domácích terminálech leteckých společností v důsledku několika okolností. Jednou z nich je nárůst nákladů na letecké turbínové palivo, který vedl ke zvýšení cen letenek. (RBI, 2008)

V souladu s politikou liberalizace odvětví civilního letectví a s cílem přilákat více zahraničních osob vláda přistoupila během roku 2007-08 k udělování přepravních práv na základě bilaterálních dohod s jednotlivými zahraničními zeměmi. Letecké trhy Indie-USA a Indie-UK zaregistrovaly výrazný růst poté, co byly s těmito partnery uzavřeny nové dohody o leteckých službách. Podobně byla tato ujednání během roku 2007-08 uzavřena s dalšími státy s cílem umožnit větší konektivitu do i z Indie a poskytnout oběma stranám více obchodních příležitostí. Mezi další významné partnery patří Singapur, Kambodža, Jordánsko, Spojené arabské emiráty (Abu Dhabi, Dubaj & Sharjah), Omán, Bahrajn, Kuvajt, Rusko, Uzbekistán, Malajsie, Saúdská Arábie, Hong Kong, Thajsko, Pákistán, Německo, Bangladéš, Čína a Belgie. (The National Portal of India)

3.1.4 Bankovníctví a pojišťovnictví

Finanční sektor má velmi důležitou úlohu při modernizaci hospodářství Indie, neboť hraje nezastupitelnou roli v investičním procesu a je významným faktorem hospodářského růstu. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

Indický bankovní systém se rychle mění. Dříve se skládal z veřejných bank s nízkou výkonností používajících zastaralé postupy a technologie. Na začátku 90. let se odvětví začalo liberalizovat, i když tok zahraničních investic byl stále přísně omezen. Liberalizační

proces odstartoval éru zakládání soukromých komerčních bank. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

Dnes zahrnuje systém komerčních bank 28 veřejných bank se 7 dceřinnými bankami (ve všech těchto bankách má stát vyšší podíl než 51 %), 28 soukromých bank a 29 zahraničních peněžních ústavů. Liberalizace bankovního sektoru i nadále pokračuje a jedním z hlavních úkolů vlády zůstává jeho privatizace. (STI Indie, 2009)

Některé banky nyní začínají zavádět inovační technologické produkty, které přihlížejí k vyšším nákladům na poskytování finančních služeb na venkově, vycházejí z typicky nízkých objemů transakcí a počítají se špatnými silnicemi a telekomunikačním připojením venkovských oblastí. Například ICICI Bank zavedla bankomaty s integrovaným systémem řízení výkonu vhodné pro použití ve venkovských oblastech. Její úvěrové karty umožňují zemědělcům vybírat hotovost nebo uzavřít úvěr. Banka se také podílí na vytváření internetových kiosků ve vesnicích, které mohou doplňovat bankomaty a poskytnout mocný prostředek pro zemědělce ke zvýšení jejich obchodních možností i zájmů. Vzhledem ke značným nedostatkům v bankovních službách na venkově, ale zůstávají tyto iniciativy zatím spíše prvními vlaštovkami. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

Indické pojišťovací odvětví má (stejně jako bankovní systém) důležitou úlohu při posilování finančního zprostředkování, vytváření likvidity a mobilizace úspor v ekonomice. Podoba pojišťovnictví se během několika posledních let podstatně změnila, vždyť až do roku 1999 bylo řízeno jako státní monopol. V oblasti životního pojištění je v současné době 14 soukromých pojistitelů a státní Life Insurance Corporation. V období šesti let soukromé pojišťovny zajistily 27,8 % nových obchodů. V odvětví neživotního pojištění operuje aktuálně osm soukromých a šest státních pojistitelů. Zdravotní pojištění je nejrychleji rostoucím segmentem v neživotním pojištění. Většina soukromých pojišťoven má přímé zahraniční partnery. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

3.1.5 Hotely a restaurace

Cestovní ruch by mohl přispět velkým podílem do indického rozpočtu. Oblast ubytovacích služeb a pohostinství se již několik let slibně vyvíjí především zásluhou růstu počtu turistů navštěvujících Indii. V roce 2007-08 jejich počet přesáhl 5 milionů, i když vzhledem k potenciálu Indie jako turistické destinace by mohlo být množství návštěvníků i několikanásobně větší. Stát se snaží Indii propagovat jako turistickou destinaci plnou přírodních krás a historických památek (26 památek je na listině UNESCO). Navíc zde probíhá výstavba hotelů vyšší kategorie a budování velkých turistických resortů, které poskytují veškeré služby a oslovují segment turistů z vyšších vrstev. (STI Indie, 2009)

Přesto masivnímu rozvoji turistiky brání několik překážek²²:

- špatná dopravní infrastruktura země,
- nestabilní politická situace v některých oblastech,
- nedostatečná hotelová síť, nebo nízká kvalita dostupných hotelů,
- riziko onemocnění tropickými chorobami,
- živelné pohromy,
- teroristické útoky.

Vedle tradiční rodinné a poznávací turistiky, tvoří významnou oblast i turistika zdravotní, kdy zahraniční pacienti jezdí do Indie za účelem podstoupení chirurgických zákroků. Důvodem je nižší cena zdravotních služeb, např. bypass srdce stojí v Indii zhruba 6 000 USD, v USA pětinasobek. (STI Indie, 2009) Za rok 2004 navštívilo Indii z důvodu léčby 150 000 zahraničních pacientů, přičemž jejich počet roste každým rokem o 15 %. V této oblasti se skrývá výnosný potenciál. Odhaduje se, že v roce 2012 by mohla vydělat až 2,3 mld. USD. (The National Portal of India)

---

²² *Souhrnná teritoriální informace Indie* [online]. Velvyslanectví České Republiky v Dillí, 2008, 1. 4. 2009 [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <http://www.mzv.cz/newdelhi/cz/obchod_a_ekonomika/souhrnna_teritorialni_informace/index.html>.

3.2 Zaměstnanost

V současné době stojí služby asi za 26 % celkové zaměstnanosti v organizovaném sektoru v zemi, a zároveň přispívají přibližně 55 % k tvorbě GDP. Přesné informace o struktuře zaměstnanosti jsou dostupné až od roku 2004-05, kdy čtyři kategorie sektoru služeb přispěly k celkové zaměstnanosti 28,4 %. Největší podíl připadal na odvětví obchodu, hotelů a restaurací (12,6 %), které také zaznamenaly ve sledovaném období 1993-94 až 2004-05 nejvýraznější růst. V sektoru služeb se zvýšily podíly zaměstnanosti také v dopravě, skladování a komunikacích a ve finančních službách (zahrnující bankovníctví, pojišťovnictví, nemovitosti a podnikatelské služby). Naopak podíl zemědělství na celkové zaměstnanosti klesl z 61 % na 52,1 %.

Tab. 15 – Sektorové podíly na zaměstnanosti

	1993-94	1999-00	2004-05
Zemědělství	61,0 %	56,6 %	52,1 %
Těžba nerostných surovin	0,8 %	0,7 %	0,6 %
Zpracovatelský průmysl	11,1 %	12,1 %	12,9 %
Elektřina, plyn a voda	0,4 %	0,3 %	0,4 %
Stavebnictví	4,4 %	4,4 %	5,6 %
Obchod, hotely a restaurace	8,3 %	11,2 %	12,6 %
Doprava, skladování a komunikace	3,2 %	4,1 %	4,6 %
Finanční služby	1,1 %	1,4 %	2,0 %
Veřejné, sociální a osobní služby	10,5 %	9,2 %	9,2 %

Zdroj: Economic Survey 2007-08

Indie ve svém jedenáctém pětiletém plánu (2007-12) očekává rychlý růst pracovních příležitostí a zároveň chce zajistit zlepšení kvality zaměstnání. Uznává, že je potřeba zvýšit podíl stálých zaměstnanců na celkové zaměstnanosti. Strategie vytváření zaměstnanosti v jedenáctém plánu je založena na snížení částečné zaměstnanosti a pohybu nadbytečné pracovní síly ze zemědělského sektoru do nezemědělských odvětví. Předpokládané zvýšení celkové pracovní síly v průběhu jedenáctého plánu je 45 milionů, s nímž koresponduje plán vytvořit ve stejném období 58 milionů nových pracovních míst, s cílem snížit míru nezaměstnanosti pod 5 %. (Economic Survey, 2007-08)

Činnost v sektoru služeb je náročná na lidský kapitál a dostupnost kvalifikované pracovní síly v ekonomice je rozhodující pro její trvalý růst. Existují náznaky, že příliš rychlý růst má za následek nedostatek kvalifikovaných sil, zejména v odvětvích náročných na znalosti. Je potřeba překonat kvalitativní mezeru mezi poptávkou a nabídkou práce. Na jedné straně je tíživý nedostatek kvalifikovaných pracovních sil, na straně druhé existuje obrovské množství lidí, kteří jsou nezaměstnaní. Nedostatek kvalifikovaných pracovních sil v ekonomice vyžaduje vhodné politické intervence zaměřené na vzdělávání na všech úrovních, které usnadní vstřebávání nezaměstnané mládeže ve venkovských oblastech a zároveň poskytne kvalifikované lidské zdroje pro rozvíjející se ekonomiku, zvláště pak sektoru služeb. (RBI, 2008)

3.3 Výhled do budoucna

Budoucí vývoj terciárního sektoru a vůbec celé indické ekonomiky bude záviset na dopadech celosvětové krize, která vypukla v USA v druhé polovině roku 2008. Obdobně jako v ostatních světových ekonomikách dochází v Indii také k poklesu GDP, poklesu exportu a importu, došlo ke kolapsu na akciovém trhu, finanční sektor nemá dostatek likvidity, dochází k oslabování měny, ke snížení cen komodit, k rapidnímu poklesu inflace aj. Největší obavy v Indii panují z nižšího přílivu zahraničních investic, propadu zájmu turistů a z celkové stagnace ekonomiky. (STI Indie, 2009)

Globální zpomalení vyvolává nejasnosti o vyhlídkách zahraniční poptávky po odvětví služeb v Indii. Sektory, které jsou značně závislé na světových trzích, by mohly být zpomalením globální ekonomiky zasaženy intenzivněji. Růst světových cen ropy pak představuje výhledově další riziko recesních tlaků. Nárůst cen pohonných hmot může ovlivnit zejména výkonnost odvětví dopravy, která měla více než desetiprocentní podíl na sektoru služeb a v roce 2006-07 tvořila 6,4 % indického GDP. Prudký nárůst cen leteckého paliva a ropných produktů vedl ke zvýšení cen letenek a ohrožuje růstový potenciál odvětví letecké přepravy. Oblast cestovního ruchu, která je do značné míry závislá na různých dopravních službách, by tak byla rovněž zasažena a skrze ni pak hotelnictví aj. Odvětví služeb navíc do značné míry odvozuje svou poptávku z průmyslového sektoru,

propad tempa růstu v průmyslu bude mít tedy rovněž vliv na úspěšnost sektoru služeb. (RBI, 2008)

Velvyslanec České republiky v Indii, Hynek Kmoníček se domnívá, že: “krize měla zatím největší dopad na automobilový průmysl, který hlásí značné propady prodejů, a také na turistický ruch. Ten je ochromen také hrozbou dalších teroristických útoků, které by mohly přijít po listopadových událostech v Bombaji. Teritoriálně krize zasáhla více chudší indické státy jako Západní Bengálsko, Uttarpraděš či Bihár. Nicméně její dopady lze vidět průřezově po celé zemi.”²³

V tomto okamžiku existuje několik faktorů (silná poptávka na domácím trhu, příliv investic, nárůst nových objednávek, progresivní změny technologií a jejich aplikace v oblasti komunikací, podnikatelských služeb, exportního softwaru a služeb souvisejících s informačními technologiemi), které pravděpodobně poskytnou jistý ochranný štít budoucímu růstu sektoru služeb. (RBI, 2008)

---

²³ NĚMEC, P. a MOSTÝN, A. Země mnoha tváří. *Hospodářské noviny* [online]. 2009, 3. 2. 2009 [cit. 2009-04-01]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-33570140-zeme-mnoha-tvari>>.

4 Determinanty rozvoje terciárního sektoru

Tato kapitola se zaměřuje na faktory stojící za pozitivním rozvojem sektoru služeb. Přestože je Indie klasifikována jako rozvojová země, ekonomická struktura, tedy podíl jednotlivých sektorů na GDP, tomu neodpovídá. Faktory, které zapříčinily větší rozmach služeb před průmyslem, budou charakterizovány v první části kapitoly 4, v následující části bude pozornost věnována faktorům stojícím za výrazným růstem podílu služeb v ekonomice.

4.1 Faktory úspěchu sektoru služeb

Rozvoj ekonomiky Indie není tažen průmyslem, jak tomu bývá v rozvojových zemích, ale službami. Podíl sektoru služeb již přesáhl jednu polovinu GDP, a pokud bude Indie v tomto trendu pokračovat, stane se první velkou rozvojovou zemí, která svůj rozvoj postavila na intelektuálním bohatství a duševní práci spíše než na těžbě surovin anebo levné pracovní síle ve zpracovatelském průmyslu. Fárek (2006) přičítá rozmach terciálního sektoru na úkor průmyslu několika faktorům:

- a) Rychle se rozvíjející vzdělávací systém přináší velký počet vysokoškolsky vzdělaných odborníků především technického směru mluvících anglicky (vedle hindštiny je angličtina druhým úředním jazykem). „V Indii používají obdobné učebnice jako v USA a v mnoha technických směrech je kvalifikace Indů vyšší než Američanů, kteří dávají přednost studiu marketingu, řízení firem, finančnictví a práva. Osmdesát procent doktorátů z přírodních věd na amerických univerzitách dnes získávají cizinci, převážně z Asie. Indie produkuje ročně 1,3 milionu vysokoškolských absolventů a konkurence je vysoká.“²⁴

„Australská vzdělávací agentura IDP uveřejnila pod názvem Global Student Mobility 2025 prognózu o poptávce po vysokoškolském vzdělání v průběhu příštích 25 let, pomocí různých dat ze 137 zemí, včetně ukazatelů demografického a ekonomického růstu či vlivu AIDS v rozvojových zemích. Indie a Čína by do

---

²⁴ KULIŠ, J. Indové pracují, Amerika bohatne. *Ekonom* [online]. 2004, 12. 7. 2004 [cit. 2009-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://ekonom.ihned.cz/c1-14614080-indove-pracuji-amerika-bohatne>>.

budoucnosti měly být země s nejvýraznějším růstem počtu vysokoškolských studentů. Ročním tempem 7,7 % by se měl zvýšit počet vysokoškoláků v Indii ze současných 9,6 milionu na 61 milionů v roce 2025. V Číně to bude nárůst z 8 milionů na 45 milionů při tempu 7,1 % za rok.²⁵

- b) Rychle postupující globalizace služeb ve světovém hospodářství a s tím spojený outsourcing znamená posun k intenzivnějšímu využívání nákladově úspornějšího znalostního a vzdělanostního potenciálu některých rozvojových zemí k podpůrným kvalifikovaným činnostem pro transnacionální korporace. „Indie se stala významnou lokalitou pro outsourcing firem Microsoft, Hewlett Packard, British Airways a dalších velkých korporací, prostřednictvím vysoce vzdělané a dobře vyškolené pracovní síly a nízkých pracovních nákladů. Outsourcing má na ekonomiku Indie pozitivní vliv, jelikož zadávání méně či více kvalifikovaných prací ze zahraničí přispívá růstu hospodářství, životní úrovni, vytváření střední třídy a odstranění chudoby.“²⁶
- c) Rigidní pracovní trh zpracovatelského průmyslu, který vznikl paradoxně jako odezva na zákon Industrial Disputes Act z roku 1947, převzatý z indické socialistické minulosti. „Tato legislativa má chránit zájmy pracovníků a jejich pracovní místa, a proto podniky zaměstnávající 100 nebo více pracovníků je nemohou propouštět bez povolení místní státní správy. Podle nedávné studie Světové banky se souhlas uděluje jen ve výjimečných případech. Výsledkem je, že typická indická společnost má o 17 % více pracovníků než ve skutečnosti doopravdy potřebuje. V této době se velké podniky při zvyšování své produkce spoléhají spíše na automatizaci a kontraktní pracovníky než na nové zaměstnance. Původní záměr chránit zaměstnance nepřinesl ale nic jiného než stagnaci růstu zaměstnanosti ve zpracovatelském průmyslu. Naproti tomu ve službách, kde se počet pracovních míst neustále zvyšuje, mohou zaměstnavatelé zeštíhlovat bez souhlasu vládních autorit.“²⁷

²⁵ VLK, A. Hon na platící studenty. *Ekonom* [online]. 2003, 3. 9. 2003 [cit. 2009-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://ekonom.ihned.cz/c1-13315640-hon-na-platici-studenty>>.

²⁶ KULIŠ, J. Indové pracují, Amerika bohatne. *Ekonom* [online]. 2004, 12. 7. 2004 [cit. 2009-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://ekonom.ihned.cz/c1-14614080-indove-pracuji-amerika-bohatne>>.

²⁷ KRIPALANI, M. India's Manufacturers in Shackles. *Business Week* [online]. 2003, 20. 10. 2003 [cit. 2009-04-02]. Dostupný z WWW: <http://www.businessweek.com/magazine/content/03_42/b3854078.htm>.

4.2 Faktory ovlivňující růst služeb

Literatura zabývající se růstem v odvětví služeb především prokazuje, že pokud ekonomika roste, pak faktory, které vedou k vyššímu růstu v sektoru služeb, působí ve srovnání s ostatními sektory na straně poptávky i nabídky a rovněž vedou k většímu podílu sektoru služeb na celkové zaměstnanosti. Faktory poptávky vedou k vyšší poptávce po službách, pokud růst pokračuje, zatímco faktory na straně nabídky zlepšují nabídku služeb. (Banga, 2005)

Silný růst zahraniční poptávky, deregulace, liberalizace zahraničních investic a větší účast soukromého sektoru od roku 1991, zvýšený průmyslový outsourcing a vysoká důchodová elasticita poptávky po službách patří mezi klíčové faktory vysokého růstu indického sektoru služeb.

4.2.1 Splintering

Růst podílu služeb může být podpořen změnami ve výrobních postupech a metodách přechodem k intenzivnějšímu způsobu organizace výroby. Takové změny ve výrobě mohou vzniknout v důsledku zvyšující se specializace spolu s dozrávající ekonomikou. Časem průmyslové podniky zjišťují, že je výhodnější si některé druhy služeb objednávat u specializovaných subdodavatelů, než aby si je zajišťovaly samy. Právní služby, účetnictví a bezpečnostní služby jsou zřejmými kandidáty na smluvní zakázku. (Gordon, Gupta, 2003)

Bhagwati (1984) tento proces nazývá „splintering“²⁸, tj. outsourcing nepřímých výrobních činností. Tvrdí, že služby, které se extrahují ze zboží, jsou technicky progresivní a případně kapitálově náročné, neboť tyto služby vznikají následkem specializace, která odráží úspory z rozsahu. Tím že jsou součástí dynamického procesu změn ekonomického systému technicky nestagnují. V opačném případě, kdy se extrahuje zboží ze služeb,

---

²⁸ Práce, která se provádí v rámci výrobního procesu (např. lakování automobilu), je součástí výrobní přidané hodnoty, ale v případě, kdy je lakování automobilů provedeno externí firmou, je tato činnost z výrobního procesu vyjmuta a její přidaná hodnota se stává částí sektoru služeb.

nejdou tyto služby technicky pokrokové a jsou náročné na pracovní sílu (např. po vynalezení gramofonu byly hudební služby technicky zaostalé).

Jak již bylo řečeno, splintering způsobuje zvýšení podílu produkce pocházející ze sektoru služeb. Takový splintering by se měl odrážet ve zvýšení využívání meziodvětvových vstupů a ne ve zvýšení konečné poptávky po službách. (Gordon, Gupta, 2003)

Jednou z možností, jak odhadnout význam splinteringu pro růst sektoru služeb, by mohlo být změření růstu využívání služeb jako vstupů v jiných sektorech pomocí vstupních a výstupních koeficientů. Matice ukazuje, že používání výstupů sektoru služeb jako vstupů v odvětví průmyslu se v období 1979-80 až 1993-94 zvýšilo zhruba o 40 %, tzn. koeficient vstupů a výstupů vzrostl z 0,15 na 0,21. Využívání vstupů služeb v zemědělství se během stejného období téměř zdvojnásobilo, i když zůstává stále nízké (pouze 5 % produkce). (Gordon, Gupta, 2003)

Tab. 16 – Vývoj koeficientů vstupu a výstupu v Indii

Výstup	Zemědělství	Průmysl	Služby
Vstup	1979-80		
Zemědělství	0,06	0,13	0,04
Průmysl	0,07	0,35	0,11
Služby	0,02	0,15	0,10
	1989-90		
Zemědělství	0,17	0,04	0,04
Průmysl	0,14	0,37	0,17
Služby	0,05	0,19	0,19
	1993-94		
Zemědělství	0,15	0,04	0,03
Průmysl	0,14	0,37	0,15
Služby	0,05	0,21	0,20

Zdroj: Gordon, Gupta, 2003

Z dané matice je také patrné, jak je splintering v Indii důležitý. Koeficienty vstupu a výstupu ukazují, že vstupy v podobě služeb se během 80. let. zvýšily v zemědělství o 0,03 (použití služeb jako vstupů se zvýšilo o 150 %) a v průmyslu o 0,04 (zvýšení používání služeb zhruba o 27 %).

4.2.2 Elastická konečná poptávka

Vysoká důchodová elasticita poptávky po finálním výrobku služeb znamená, že při každé relativní ceně služby se spotřebované množství s růstem reálného příjmu na obyvatele zvyšuje více než množství spotřebovaných komodit. (Banga, 2005) Vysoká důchodová elasticita má tedy klíčový podíl na růstu služeb v Indii. Tabulka níže ukazuje, že podíl služeb na soukromých výdajích na konečnou spotřebu se od roku 1951 téměř ztrojnásobil. Dostupné údaje neumožňují přesné rozdělení soukromých výdajů na konečnou spotřebu zboží a služeb, nicméně hrubý odhad ukazuje prudký nárůst konečné poptávky po službách v 90. letech. (Gordon, Gupta, 2003)

Tab. 17 – Podíl soukromých výdajů na konečnou spotřebu služeb v Indii na celkových soukromých výdajích na konečnou spotřebu

	Spotřeba
1950-51	10,2 %
1970-71	13,4 %
1980-81	15,5 %
1990-91	20,4 %
1999-00	27,6 %

Zdroj: Gordon, Gupta, 2003

Z následující tabulky je zřejmé, že konečná spotřeba služeb rostla v 90. letech tempem více méně podobným jako výstup služeb, kdežto v předcházejícím desetiletí rostla konečná spotřeba služeb tempem pomalejším.

Tab. 18 – Tempo růstu soukromé spotřeby, přidané hodnoty a GDP

	Spotřeba služeb	Přidaná hodnota služeb	GDP
1971-80	4,6 %	4,5 %	2,9 %
1981-90	5,4 %	6,6 %	5,8 %
1991-00	7,9 %	7,5 %	5,8 %

Zdroj: Central Statistical Organization

Vysoká úroveň domácí spotřeby podporuje růst v sektoru služeb i v celé indické ekonomice. Mezi segmenty zaznamenávající silný růst soukromých výdajů patří především hotely a restaurace, lékařská péče a zdravotní služby, doprava, komunikace a vzdělávání.

Rostoucí blahobyt a rozšiřující se střední třída pomohly posílit růst výdajů na spotřebu služeb během posledních několika let. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

4.2.3 Vyšší zahraniční poptávka

S příchodem IT revoluce se služby začaly poskytovat nejen v rámci státu, ale i do zahraničí, a tak se obchod v oblasti služeb rozrostl do celého světa. Navíc se dané služby daly pořídit za přiměřené ceny. V Indii rostl export služeb v 90. letech v průměru 15% tempem ročně v porovnání s 9 % v 80. letech a 21 % za rok v druhé polovině 90. let. Zvýšení vývozu se nejvíce projevilo v odvětví softwaru a v dalších podnikatelských službách, ale také v dopravních a cestovních službách. (Gordon, Gupta, 2003)

Ve snaze vytvořit hrubý odhad podílu vývozu služeb na růstu je nutné nejdříve odhadnout přidanou hodnotu vývozu za předpokladu, že použití vstupů je stejné pro vývoz služeb jako u jiných služeb. Z matice víme, že využívání služeb jako vstupů představuje zhruba 40 % hrubé produkce. Tudíž zbylých 60 % je přidaná hodnota vývozu služeb. I když odhadovaný přínos vyšší zahraniční poptávky byl v 90. letech poměrně malý, vývoz služeb nadále rostl až do konce století. Předpokládá se, že IT sektor bude v budoucnu i nadále vzkvétat a jeho přínos se časem stane ještě významnějším. (Gordon, Gupta, 2003)

Indický obchod se službami rostl v poslední době fenomenální rychlostí odrážející boom zahraniční poptávky, zejména u IT a ITeS. Klíčem k prudkému rozmachu obchodu s komerčními službami byl technický rozvoj. Konkrétně, investování a rychlý technologický pokrok v oblasti telekomunikací a IT zaměřený na snížení nákladů na digitalizaci, předávání a zpracování informací, čímž stále více roste počet služeb, které mohou být prováděné na dálku pomocí specializovaných poskytovatelů. Indie, se svými skupinami absolventů technických oborů a širokými znalostmi angličtiny svých obyvatel přijala revoluci, která umožnila obchodovat se službami. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

4.2.4 Liberalizace

Také politické změny jsou významným faktorem ovlivňujícím růst sektoru služeb v Indii. V 90. letech byla provedena řada důležitých politických reforem, které ovlivnily růst sektoru služeb. Jednalo se především o deregulace, liberalizace přímých zahraničních investic a privatizaci vládních služeb. Prostřednictvím politických změn došlo k pozitivnímu obratu, který spustil růst služeb. (Gordon, Gupta, 2003)

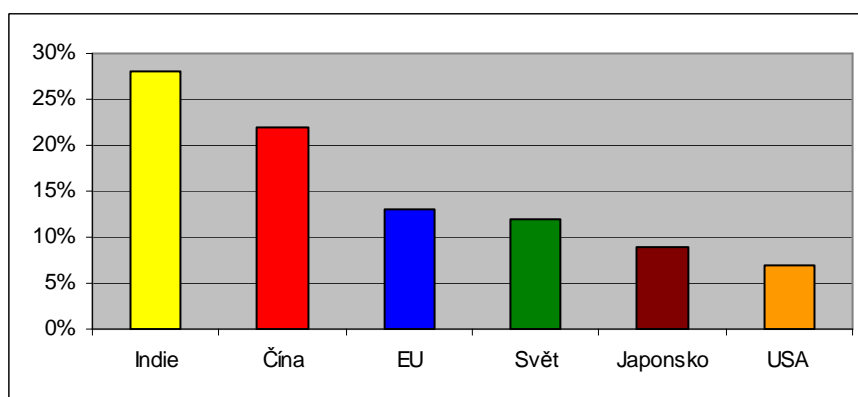
Liberalizace režimů FDI na celém světě umožnila poskytovatelům služeb navázat obchodní styky v hostitelských zemích, které mohou být pro poskytování služeb rozhodující. Díky silné mezinárodní poptávce po službách vzrostly FDI v indických službách výrazným tempem. Zásoba FDI rostla mezi lety 1992 a 2002 v indickém sektoru služeb ročním tempem 36 %, ve srovnání s 20 % v jiných odvětvích. Bezmála polovina z celkového přílivu FDI v období 2002 až 2006 byla zaměřena na služby, především na podnikatelské a počítačové služby, bankovní a pojišťovací sektory. Právě tato odvětví nepodléhala státní regulaci nebo byla od roku 1991 deregulována a otevřena hospodářské soutěži. Rychle rostoucí indický trh služeb nabízí značný potenciál zahraničním investorům, i když přetrvávající omezení zahraničních vlastnických podílů v některých odvětvích a jiná omezení a překážky pro podnikání mají restriktivní účinky. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

Spolu s liberalizací obchodu vedly k vyššímu využití služeb také stále dokonalejší technologie. Elektronika a ICT učinily služby dostupnými i v případě, že výrobci a spotřebitelé nejsou v interakci. Informační technologie vedly k mnohonásobnému nárůstu využívání služeb. Navíc technologické služby mohou nyní mnohem více reagovat na kolísání a individualizovanou strukturu poptávky. (Banga, 2005)

5 Terciární sektor Indie ve světové ekonomice

5.1 Export indických obchodních služeb

Z pohledu globální integrace, se Indie stala jedním z předních vývozců obchodních služeb na světě. Indický export obchodních služeb patřil v posledních 15 letech mezi nejdynamičtěji rostoucí na celém světě (tempo růstu přesahující 17 % za rok v 90. letech ve srovnání se světovým průměrem 5,6 %). Mezi lety 2000 a 2007 indický vývoz obchodních služeb rostl v průměru o 28 % ročně v porovnání s celosvětovým průměrem 12 % a stal se tak nejrychleji rostoucím sektorem služeb na světě. (Karmakar, 2008)

Graf 12 – Vedoucí vývozcí obchodních služeb podle růstu (2000-2007)

Zdroj: International Trade Statistics, 2008

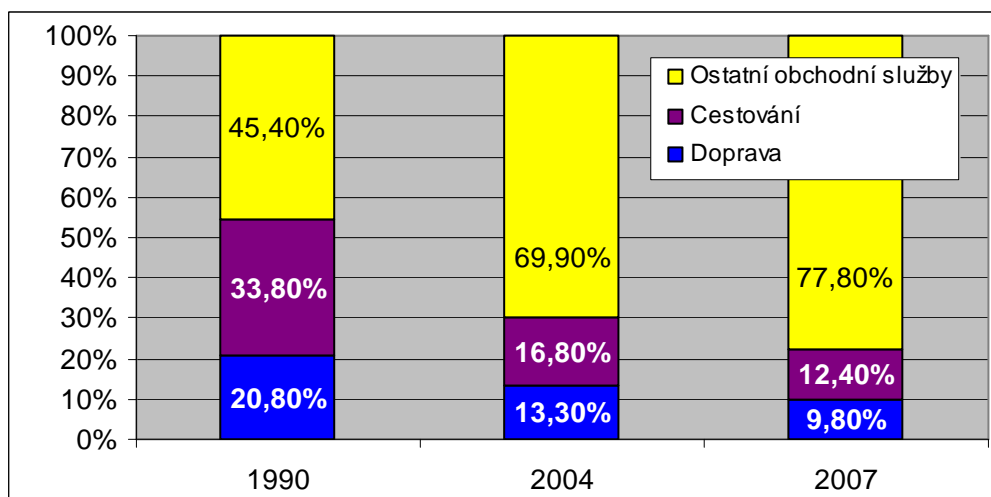
Za poslední roky se zvýšily vývozy služeb více než trojnásobně. V roce 2007 činil objem indických vývozu 89,7 mld. USD v obchodních službách (2,7 % celosvětového obchodu služeb) a Indie se umístila na 9. místě v seznamu světových vývozců obchodních služeb. V tomtéž roce tvořil vývoz obchodních služeb asi 38 % indického exportu (zboží a služeb). Následující tabulka zachycuje výkonnost indického exportu v současné dekádě. (Karmakar, 2008)

Tab. 19 – Vývoz obchodních služeb (v mld. USD)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Světový vývoz	1478,4	1481,8	1593,8	1829,3	2209,9	2473,4	2777,9	3291,5
Indický vývoz	16,0	16,8	19,1	23,6	37,9	55,5	75,1	89,7
Podíl na světovém vývozu (%)	1,1	1,1	1,2	1,3	1,7	2,2	2,7	2,7

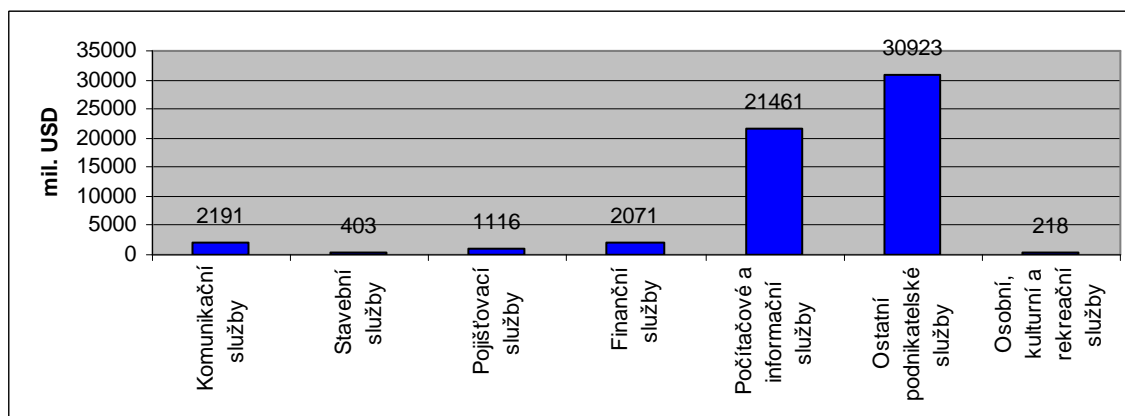
Zdroj: International Trade Statistics, 2008

Poslední trend zvýšené specializace indického vývozu služeb ve vybraném souboru subsektorů v rámci odvětví služeb odráží změny ve složení exportu. Graf 12 ukazuje, že podíl dopravy se snížil z 20,8 % v roce 1990 na 9,8 % v roce 2007, zatímco podíl cestování se propadl ještě hlouběji z 33,8 % na 12,4 %. Na druhou stranu, podíl služeb ostatních obchodních služeb výrazně vzrostl z 45,4 % na 77,8 %.

Graf 13 – Podíl na celkovém vývozu služeb

Zdroj: World Development indicators, 2006, 2008

Následující graf ilustruje jednotlivé složky ostatních obchodních služeb podle podílu na vývozu měřeného v milionech USD za rok 2006. Největším zdrojem příjmů se staly jednoznačně ostatní podnikatelské služby a počítačové a informační služby. Přestože ostatní služby vydělaly na vývozu podstatně méně v porovnání s již zmíněnými službami, všechny komponenty kromě osobních, kulturních a rekreačních služeb, které zde nejsou zachyceny, se umístily v žebříčku 15 světových vývozců ve své oblasti. Počítačové a informační služby se dostaly dokonce na 2. místo za Evropskou unií.

Graf 14 – Vývoz ostatních obchodních služeb v roce 2006 (v mil. USD)

Zdroj: International Trade Statistics, 2008

Je třeba také poznamenat, že v Indii rostl vývoz služeb dva a půl krát rychlejším tempem než samotný sektor služeb, který zásoboval domácí trh. Růst obchodu s obchodními službami je z velké části připisován rozmachu IT, které pomohly Indii stát se v tomto oboru světovou jedničkou. (Karmakar, 2008)

5.2 Indie – informační velmoc

„Informační technologie (IT) a služby související s informačními technologiemi (ITeS) můžou pro Indii udělat to, co automobilový průmysl učinil pro Japonsko a ropa pro Saúdskou Arábii.”²⁹

(Noshir Kaka, Principal, McKinsey & Copany)

Symbolem úspěšného vývoje indické ekonomiky se beze sporu stal průmysl informačních technologií zahrnující výrobu softwaru a hardwaru, ale především služby související s informačními technologiemi, které umožnily Indii stát se významným hráčem na poli světové ekonomiky. Dramatický růst v oblasti IT byl ovlivněn hlavně rychle rostoucí mezinárodní poptávkou po indických IT službách, softwaru a po bujícím business process outsourcingu do Indie. V současnosti jsou ITeS nejbouřlivěji se rozvíjejícím odvětvím. Indie si ve světě prostřednictvím outsourcingu vytvořila silnou značku, a poskytování

²⁹ WALTERS, R., STAPLETON, T. and ANDREWS, R., India's Services Sector: Unlocking Opportunity, s. 2.

těchto služeb celosvětově podporuje další rozvoj průmyslu IT, ale i celého sektoru služeb. (STI Indie, 2009)

Rozvoj IT odstartoval na konci 90. let. V roce 1999 se světová veřejnost obávala kolapsu počítačových systémů (nastavených na letopočet začínající 19) kvůli přechodu na rok 2000 (tzv. Y2K problém) a počítačovní specialisti ve vyspělých zemích byli natolik zaneprázdněni, že nové zakázky odmítaly nebo si započítávali mimořádně vysoké přírážky. Proto se mnoho amerických, britských a australských firem obrátilo s řešením tohoto problému na počítačové programátory v Indii. Tímto krokem byla odstartována nová etapa indických, ale i světových hospodářských dějin. (Zemánek, 2006)

Také politická opatření zavedená ústřední vládou k posílení pozice softwarového odvětví patrně významně přispěla ke schopnosti Indie využít otevírající se příležitosti. Patřila k nim zejména ta následující:

- V roce 1984 indická vláda vyhlásila novou softwarovou politiku sloužící jako katalyzátor pro softwarový průmysl, čímž získal nárok na investiční příspěvky a jiné stimuly. Dovozní cla na software a osobní počítače byly sníženy. Firmy se staly způsobilými pro výhodná dovozní cla na počítače, pokud vyvážely software.
- V roce 1986 byl dovoz softwaru povolen v jakékoli formě a sektor byl otevřen zahraničním investicím.
- V raných 90. letech byl představen Software Technology Parks (STP) systém, který byl vytvořen po vzoru Silicon Valley v USA. Systém sestává ze speciálních zón podobných vývozním zpracovatelským zónám, opatřených odpovídající komunikační a organizační strukturou a určených pro činnosti orientované na vývoz. Nejznámější z nich se nacházejí v Bangalore a Hyderabad.
- V roce 1997 byla všechna dovozní cla na software odstraněna a softwarovým firmám bylo povoleno investovat v zahraničí.
- Národní pracovní skupina založená v roce 1998 vyvinula informační technologický akční plán, který obsahoval čtená doporučení zaměřená na řešení neúplnosti telekomunikací a další infrastruktury a odstranění regulačních překážek, jimž celé odvětví čelí.

- V roce 1998-99 byl sektor softwaru zahrnut do seznamu prioritních sektorů a banky byly motivovány k úvěrování firem v tomto sektoru působících. (Walters, Stapleton a Andrews, 2007)

V reakci na obrovskou poptávku po IT službách taženou fenoménem Y2K začalo mnoho světových společností otevírat své pobočky v Indii, neboť zjistily, že Indové jsou nejen výborní, vzdělaní, anglicky mluvící a velice flexibilní experti, ale že jejich služby jsou ve srovnání s vyspělými západními zeměmi mnohem levnější. Do současnosti do Indie přenesla svá střediska celá řada softwarových společností (např. Microsoft), bank (např. Goldman Sachs, Citigroup), výrobců počítačové a komunikační techniky (HP, IBM, Dell, Intel, Texas Instruments, Cisco Systems atd). (Zemánek, 2006)

5.2.1 IT-BPO sektor v Indii

Indie se stala nejvyhledávanější destinací v oboru outsourcingu služeb – tedy přesunu některých činností z mateřské země do oblastí s nižšími náklady. Outsourcing můžeme brát jako ukazatel rozvoje společnosti, neboť redukuje provozní náklady a zvyšuje rentabilitu podniku. (Moulis, 2006)

Mezi nejčastější služby prováděné firmami v rámci BPO patří³⁰:

- call centra – Nabízejí příchozí a odchozí hlasové služby za účelem prodeje, zákaznického servisu, technické podpory aj.
- back office – Služby týkající se financí, účetnictví (např. vedení a uchovávání účetnických výkazů, zpracování škod a správa aktiv) a správy lidských zdrojů (zpracování mezd, správa odměn a správa dat lidských zdrojů).
- přepis dat – Poskytování služeb přepisu pro tlumočení ústního diktátu, přepis v právním řízení a jiné služby kódování dat.
- animace – Proces poskytování iluze pohybu kinematografických výkresů, modelů nebo neživých objektů ve dvou nebo třech rozměrech (2D, 3D).

---

³⁰ JESUS, F. and HARRIGAN, F., Growth Amid Change in Developing Asia, s. 40.

- vývoj softwaru – Pokrývá analýzu a návrhy, vytváření prototypů, programování a testování, úpravu podle představ zákazníka, reengineering a přeměnu, instalaci a údržbu, vzdělávání a odbornou přípravu softwarových systémů, „middleware³¹“ a softwarovou aplikaci.
- technický vývoj – Zahrnuje inženýrské konstrukce pro stavební práce, budovy a stavební komponenty, stavbu lodí a elektroniky.
- digitální obsah – Tvorba produktů v digitální podobě (např. hudba, informace a obrázky, které jsou k dispozici ke stažení nebo určené k distribuci pro elektronická média).

Tab. 20 – Celkový přehled výnosů IT-BPO sektoru (v mld. USD)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
IT služby	10,4	13,5	17,8	23,5	31,0	35,2
Vývoz	7,3	10,0	13,3	18,0	23,1	26,9
Domácí	3,1	3,5	4,5	5,5	7,9	8,3
BPO	3,4	5,2	7,2	9,5	12,5	14,8
Vývoz	3,1	4,6	6,3	8,4	10,9	12,8
Domácí	0,3	0,6	0,9	1,1	1,6	1,9
Inženýrské služby a V&V, SW produkty	2,9	3,8	5,3	6,5	8,6	9,5
Vývoz	2,5	3,1	4,0	4,9	6,4	7,3
Domácí	0,4	0,7	1,3	1,6	2,2	2,2
Celkový software a služby	16,7	22,5	30,3	39,5	52,0	59,6
Vývoz	12,9	17,7	23,6	31,3	40,4	47,0
Domácí	3,8	4,8	6,7	8,2	11,6	12,6
Hardware	5,0	5,6	7,1	8,5	12,0	12,1
Vývoz	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,3
Domácí	4,4	5,1	6,5	8,0	11,5	11,8
Celkový IT-BPO průmysl	21,6	28,2	37,4	48,0	64,0	71,7
Vývoz	13,4	18,2	24,2	31,8	40,9	47,3
Domácí	8,2	9,9	13,2	16,2	23,1	24,3

Zdroj: NASSCOM

V roce 2008 vzrostl indický IT-BPO o 33 % a dosáhl tak celkových příjmů 64 mld. USD, čímž znovu potvrdil své pevné základy, a to i přes obavy ze zpomalení americké ekonomiky. Z uvedeného obratu připadlo 52 mld. USD segmentu softwaru a služeb, který vzrostl oproti předcházejícímu roku o 32 %. Celkové vývozy IT-BPO dosáhly 40,9 mld.

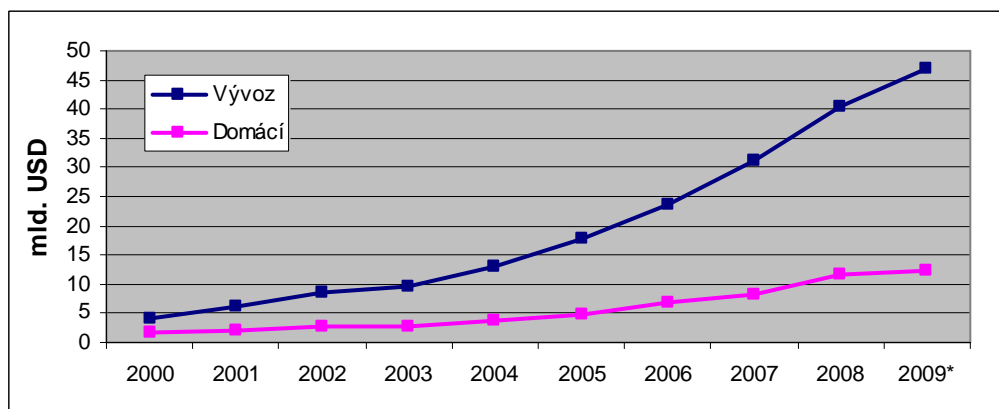
³¹ Middleware je počítačový software, který spojuje softwarové komponenty nebo aplikace a dovoluje jim si vzájemně vyměňovat data. *Middleware* [online]. Wikipedia, 2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Middleware>>.

USD (oproti 31,8 mld. USD z předcházejícího roku). Domácí trh se rozrostl o 43 % (nárůst příjmů ze 16,2 mld. USD za rok 2007 na 23,1 mld. USD v následujícím roce).

Vývozy přispěly 64 % do celkových výnosů IT-BPO sektoru a zůstávají tak hlavní podporou pro růst tohoto sektoru. Nejvíce se na vývozech podílely IT služby s podílem 57 % a dále BPO služby (27 %), které byly posíleny především schopností globální dodávky. Silný růst v oblasti IT služeb a BPO vývozu byl doplněn pokračujícím růstem také v oblasti vývoje softwarových produktů a inženýrských služeb, které také odráží rostoucí roli Indie v globální tvorbě technologií. Příjmy z vývozu těchto služeb s relativně vysokou přidanou hodnotou (inženýrské služby, výzkum a vývoj a indické softwarové produkty), vzrostly o necelých 31 % z 4,9 mld. USD na 6,4 mld. USD.

Bankovníctví, finanční služby a pojištění tvořily největší vertikální trh (specifické odvětví nebo skupina podniků, kde jsou podobné výrobky nebo služby vyvíjeny a uváděny na trh) indického IT-BPO exportu, následovaly high-tech a telekomunikace. Dohromady tyto sektory představovaly téměř 60 % IT-BPO vývozu za rok 2007. Výroba, maloobchod, média, zdravotnictví, letecké společnosti a doprava byly dalšími klíčovými segmenty. V poměru k GDP příjmy z indického technologického sektoru vzrostly z 1,2 % v roce 1998 na odhadovaných 5,5 % v roce 2008. Čistá přidaná hodnota tohoto sektoru do celkové ekonomiky byla odhadnuta na 3,3-3,9 % za rok 2008. (NASSCOM, 2009)

Následující graf zobrazuje vývoj segmentu softwaru a služeb zahrnující IT služby, BPO, inženýrské služby, výzkum a vývoj a softwarové produkty, a to z pohledu vývozu a domácí spotřeby. Zatímco domácí spotřeba jen pozvolně narůstá, vývoz roste prudce vzhůru, v posledních čtyřech letech v průměru o 33 % za rok.

Graf 15 – Celkové příjmy ze softwaru a služeb

Zdroj: NASSCOM

Následující tabulka je seznamem 20 největších vývozců IT softwaru a služeb podle výše dosažených příjmů za rok 2007-08. První tři společnosti se umístily na stejných pozicích v žebříčku 20 největších zaměstnavatelů v IT-BPO sektoru, založeném na počtu zaměstnanců za rok 2007-08. (NASSCOM, 2009) Firma Infosys otevřela v roce 2004 v Brně svou pobočku, kde zaměstnává 400 pracovníků a poskytuje služby zákazníkům z celé Evropy. (STI Indie, 2009)

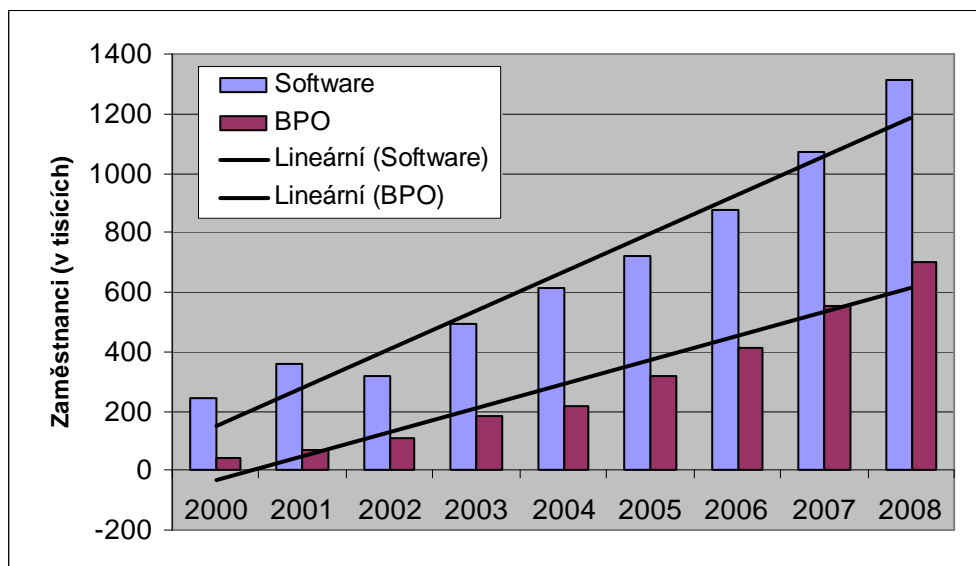
Tab. 21 – 20 největších vývozců IT softwaru a služeb (2007-08)

Pořadí	Společnost	Pořadí	Společnost
1.	Tata Consultancy Services Ltd.	11.	CSC in India
2.	Infosys Technologies Ltd.	12.	Aricent
3.	Wipro Technologies Ltd.	13.	Syntel Inc.
4.	Satyam Computer Services Ltd.	14.	Prithvi Information Solutions Ltd.
5.	HCL Technologies Ltd.	15.	Hexaware Technologies Ltd.
6.	Tech Mahindra Ltd.	16.	Polaris Software Lab Ltd.
7.	Patni Computer Systems Ltd.	17.	NIIT Technologies Ltd.
8.	I-flex Solutions Ltd.	18.	Sonata Software Ltd.
9.	Mphasis an EDS Copany	19.	Mastek Ltd.
10.	Larsen & Toubro Infotech Ltd.	20.	Genpact India

Zdroj: NASSCOM

Z pohledu celkového počtu pracovních sil v indické ekonomice není sektor IT-BPO příliš velkým přímým zaměstnavatelem. Počty zaměstnaných se však rychle zvyšují. V období mezi roky 2005 a 2008 se téměř zdvojnásobily. Graf 16 níže ilustruje rychlý růst zaměstnanosti v indickém IT-BPO odvětví. Podle odhadů NASSCOM se počet odborníků

pracujících v indickém IT-BPO sektoru zvýšil z 284 tisíc v roce 2000 na 2 010 tisíc v roce 2008.

Graf 16 – Rychlý růst zaměstnanosti v IT-BPO sektoru

Zdroj: NASSCOM, Strategic Review, 2008

V roce 2008 byla celková přímá zaměstnanost odhadnuta na více než dva miliony pracovníků, z nichž 1,3 milion odborníků pracuje v software segmentu, z čehož dvě třetiny z nich se podílí na vývozu softwaru, a dalších 700 000 v BPO segmentu. Většina vysoce kvalifikovaných pracovníků je zaměstnána ve větších městech, jako je Bangalore, Hyderabad a Dillí.

Tab. 22 – Počet zaměstnanců v indickém IT-BPO sektoru (v tisících)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Software (vývoz)	110	162	170	205	296	390	513	690	860
Software (domácí)	132	198	146	285	318	352	365	378	450
BPO	42	70	106	180	216	316	415	553	700
Celkem	284	430	522	670	830	1058	1293	1628	2010

Zdroj: NASSCOM, Strategic Review 2008

Za rychlým růstem zaměstnanosti v tomto odvětví stojí dva základní faktory. První z nich zdůrazňující indickou dlouhodobou atraktivitu je její velmi příznivý demografický profil.

60 % indické populace je ve věku 15-59 let a z toho více než polovina je mladší než 25 let. Tento trend se bude prosazovat i nadále a Indie bude mít ještě větší procento obyvatel v produktivním věku přinejmenším v příštích několika desetiletích. Na rozdíl od toho, USA, evropské země, Japonsko i Čína zaznamenají ve stejném období pravděpodobně opačný vývoj, kdy se bude zvětšovat neproduktivní věková skupina, tedy počet dětí a především počet seniorů. Druhým podstatným faktorem je expanzivní zavedení akademické infrastruktury, díky níž je vytvářen velký okruh anglicky mluvících lidí s technologickými znalostmi. (NASSCOM, 2006)

5.3 Trendy Indie

Vývoj Indie se na rozdíl od jiných chudých zemí v mnohém liší. Zatímco ve většině chudých zemí je základem ekonomického růstu výroba s omezenou nebo zastaralou technologií extenzivně využívající pracovní síly. Tempo jejich hospodářského rozvoje závisí na tempu růstu vývozu výrobků a objemech realizovaných investic. Velká část indického růstu je naproti tomu založená na procesech, které využívají vysoce rozvinutých technologií, a potřebují proto vysoce kvalifikovanou pracovní sílu. Klíčovou a jedinou roli v povzbuzení růstu hraje právě export služeb a dalším důležitým zdrojem růstu v Indii je osobní a podnikatelská spotřeba vzhledem k obrovskému objemu vnitřního trhu. (STI Indie, 2009)

V současnosti probíhá na půdě Světové obchodní organizace (WTO) jednání o liberalizaci světového obchodu, která se zaměřují na tři oblasti: zemědělství, obchod s nezemědělskými výrobky a obchod se službami. Z hlediska intenzifikace zapojení Indie do světového obchodu je logické, že v rámci tohoto rozvojového kola jednání má Indie největší zájem na projednávání uvolnění trhu se službami, neboť právě služby prostřednictvím IT přispívají rozhodujícím dílem k tvorbě GDP. Bohužel, plán připravit smlouvu mezi členskými zeměmi WTO do konce roku 2007 a vzápětí ji na začátku nového roku podepsat se nezdařil a další jednání jsou v této době blokována. (STI Indie, 2009)

5.4 Vztah Indie s Českou Republikou

Indie má s Českou Republikou z hlediska obchodu dlouhodobé vztahy, kde zatím dominuje spíše export-import zboží, i když vzájemná výměna v oblasti služeb se v poslední době také vyvíjí slibně. V minulém roce zaznamenala ČR ze vzájemného obchodu s Indií v oblasti služeb příjmy ve výši 492,4 mil. Kč a výdaje 623 mil. Kč, což znamená, že ČR má pasivní zahraničně-obchodní bilanci.

Největší příjmy má ČR ze služeb poskytovaných v dopravě, a to především v silniční a železniční nákladní dopravě, vzhledem k poloze ČR. Další tok příjmů by mohl plynout z cestovního ruchu. Česká republika se snaží získat status významné evropské turistické destinace a přilákat do země indické turisty. Zvláštním druhem cestovního ruchu jsou lázeňské pobyty indických pacientů v ČR. Další významnou oblastí je vzdělávání, kdy české univerzity nabízejí indickým studentům prostřednictvím různých studijních programů zajímavé vzdělávací kurzy. Výjimkou není ani Technická univerzita v Liberci, kde se indiští studenti přirozeně zajímají především o technické obory. (STI Indie, 2009)

Indie naopak profituje ze vzájemného obchodu služeb s ČR v oblasti zdravotní turistiky, jelikož se Indie prosazuje nejen jako technologicky vyspělá země, ale stále více také jako země s vysokou úrovní cenově dostupné lékařské péče. Na rozdíl od jiných vyspělých zemí využívá výhody nižších cen za lékařské zákroky, což mnoho lidí motivuje odcestovat na zdravotní pobyt právě do Indie. (STI Indie, 2009)

6 Zhodnocení vývoje terciárního sektoru v Indii

Vývoj sektoru služeb v Indii se podstatně liší od jiných zemí na podobné ekonomické úrovni. Na rozdíl od ostatních rozvojových zemí tvoří indické služby více než polovinu GDP a je docela možné, že v příštích pěti až deseti letech přesáhne polovinu i jejich vývoz, kde dominují zejména služby související s informačními technologiemi a software.

Indie má na světovém trhu velkou konkurenční výhodu, neboť každým rokem vyprodukuje velké množství absolventů vysokých škol zaměřených na technické obory, z kterých se stávají techničtí a vědečtí odborníci. Indie je zemí s jednou z nejmladších populací na světě, což ji pasuje na první rozvojovou zemi, která dosáhla svého úspěchu prostřednictvím duševního vlastnictví a intelektu. Současně se z ní stává významný hráč na poli globální ekonomiky, neboť právě vědecké poznatky a technologický pokrok pohánějí světové hospodářství.

I přes veškeré vyspělé technologie a obrovský počet odborníků a specialistů, kterými Indie disponuje, se stále řadí mezi chudé rozvojové země a potýká se s řadou problémů, jako je chudoba, znečištěné zdroje vody, nedokonalá infrastruktura atd. Tyto problémy mohou být paradoxně způsobeny zmíněným rychle rostoucím sektorem služeb, který potlačil růst průmyslu. Indie, jejíž hospodářství je postaveno na technologiích a službách vyžadujících vysoce kvalifikovanou pracovní sílu, nemá právě díky chybějícím průmyslovým podnikům dostatečný počet pracovních míst pro lidi bez kvalifikace.

Indie se bude muset ještě dlouhou dobu snažit, aby se mohla zařadit mezi vyspělé země, neboť i když patří mezi čtyři nejrychleji rostoucí ekonomiky světa (měřeno dle GDP), rozhodující je výše GDP na obyvatele. Vzhledem ke své početné populaci dosáhl indický GDP per capita podle IMF v roce 2008 pouze 2 762 USD, což Indii řadí až na 129. místo ze 180 členských zemí IMF. Aby se z ní stala rozvinutá země, bude muset svůj hospodářský výkon mnohonásobně zvýšit a vypořádat se s řadou zmíněných rozvojových problémů a překážek.

„V Indii, v Číně a v USA bude v roce 2050 bydlet téměř jedna polovina obyvatel naší planety. Dohromady přitom tato trojice obrů vygeneruje dvě třetiny celoplanetárního hrubého domácího produktu. Každá země přitom bude specialistou ve svém oboru. Spojené státy v roce 2050 obsadí pozici silného světového kapitálového centra, Čína se stane centrem světového průmyslu a Indie si osvojí roli experta na telekomunikace a vyspělé softwarové technologie.“³²

---

³² Zemánek, J. Indie – rozvojová země s obrovským hospodářským potenciálem. *Euroekonom.cz* [online]. 2006, 2. 1. 2006 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.euroekonom.cz/analyzy-clanky.php?type=jz-indie>>.

Závěr

Práce se zaměřuje na vývoj terciárního sektoru, charakteristiku jeho současného stavu, popisuje hlavní faktory, které zapříčinily fenomenální boom služeb v Indii a objasňuje dopad tohoto vývoje na světovou ekonomiku.

Vývoj sektoru služeb je charakterizován od počátku 50. let 20. století až po současné tendence. Po celou dobu je porovnáván růst sektoru služeb s ostatními sektory, tj. se zemědělstvím a průmyslem, jako důkaz, že struktura ekonomických sektorů se během sledovaného období výrazně změnila. Zatímco v 50. letech v Indii převažovalo silně zemědělství, v dnešní Indii dominují v hospodářství služby, které se podílejí více než z poloviny na tvorbě GDP. Tento příznivý vývoj sektoru služeb je celosvětově významný vzhledem k robustnímu vzestupu indické ekonomiky, která by se mohla v roce 2050 stát třetí největší na světě podle dosaženého GDP a předběhnout tak Japonsko.

Politický a hospodářský stav v jednotlivých obdobích hrál důležitou roli při vývoji služeb a ovlivňoval růst jejich jednotlivých subsektorů. Analýzou ukazatelů tempa růstu a podílu na GDP jsou segmenty služeb charakterizovány a následně porovnávány mezi sebou. Nejvíce změn bylo zaznamenáno v 90. letech, kdy došlo k realizaci mnoha reforem, které pozitivně ovlivňovaly mimo jiné i rozvoj terciárního sektoru a zajistily službám dominantní postavení v hospodářství Indie.

V případě zaměstnanosti se ve službách projevoval opačný trend než v růstu služeb. Podíl služeb na zaměstnanosti byl oproti jiným zemím na velmi nízké úrovni, což vysvětluje hned několik hypotéz. Nejdiskutabilnější příčinou pomalého růstu zaměstnanosti ve službách je zvyšující se produktivita práce spolu s technologickým pokrokem, který snižuje potřebu pracovní síly.

Dále práce samostatně analyzuje příčiny, které stojí za rozmachem služeb nad ostatními sektory, a faktory ovlivňující rapidní růst podílu služeb především v 80. a 90. letech. Důvodem, proč se Indie zaměřila na rozvoj sektoru služeb, je především to, že oplývá velkým počtem mladých, vzdělaných a anglicky mluvících lidí. Indie se stala důležitou

lokalitou pro outsourcing služeb mnoha světově známých firem právě z důvodu vysoce kvalifikovaných odborníků a také z finančních důvodů (nízké pracovní náklady).

Neobvykle velká role služeb v indické ekonomice v porovnání s ostatními zeměmi v podobném stadiu vývoje má vliv i na globální hospodářství. Prostřednictvím prudkého vývoje služeb se Indie stala jedním z předních vývozců služeb na světě. Největším zdrojem příjmů se za poslední roky staly služby související s informačními technologiemi. Tomu předcházela mohutný rozvoj v oblasti IT, který odstartoval v 90. letech a zesílil v roce 1999, kdy se Indie zapojila do řešení Y2K problému. Poté už nic nebránilo velkým nadnárodním korporacím, aby si zde vybudovaly své pobočky, neboť zjistily, že Indie je ideální lokalitou pro jejich obchody.

Menší pozornost je věnována také vztahu Indie s Českou republikou, konkrétně vzájemnému obchodu služeb, kde jsou pro Českou republiku stěžejními oblastmi doprava, cestovní ruch a vzdělání. Indie těží z tzv. zdravotní turistiky, neboť je považována za zemi s vysokou lékařskou úrovní, ale účtuje si mnohem nižší ceny za prováděné operační zákroky než kterákoliv jiná západní země.

Závěrečné hodnocení je shrnutím atributů indického terciárního sektoru a vyjádřením mého názoru na jeho vývoj. Dospěla jsem k závěru, že vývoj terciárního sektoru v Indii je celosvětovým fenoménem, který posunul tuto rozvojovou zemi mezi nejrychleji rostoucí ekonomiky světa, jako je USA a Čína. Přestože je Indii předurčován v dalších letech obrovský hospodářský růst (dokonce by měla předčít Japonsko), bude ještě dlouho trvat než se z ní stane rozvinutá tržní země ve všech ohledech.

Literatura

- BHAGWATI, J. N. Splintering and Disembodiment of Services and Developing Nations. *World Economy*. 1984, vol. 7, issue 2, pgs. 133-144. ISSN 0378-5920.
- CHANDA, R. *Globalization of Services: India's Opportunities and Constraints*. USA: Oxford University Press, 2002. 256 pgs. ISBN 0195660616.
- CIHELKOVÁ, E. *Světová ekonomika: regiony a integrace*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2002. 244 s. ISBN 80-247-0193-6.
- FÁREK, J. Ekonomika Indie: Po váhavém startu impozantní nástup. *Mezinárodní politika*. 2003, roč. 28, č. 9, s. 4-8. ISSN 0543-7962.
- FÁREK, J. Soudobé světové hospodářství: nárys změn a tendencí. *Mezinárodní politika*. 2003, roč. 27, č. 10, s. 23-26. ISSN 0543-7962.
- FÁREK, J. a KRAFT J. *Světová ekonomika za prahem nového století globálních změn*. 2. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2006. 252 s. ISBN 80-7372-142-2.
- HILL, T.P. On Goods and Services. *Review of Income and Wealth*. 1977, vol. 23, issue 4, 318 pgs. ISSN 0034-6586.
- JESUS, F. and HARRIGAN, F. *Growth Amid Change in Developing Asia*. 1st ed., Manila: Asian Development Bank, 2007. 69 pgs.
- KUNEŠOVÁ, H. CIHELKOVÁ, E., aj. *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. 2., doplněné a přepracované vyd. Praha: C. H. Beck, 2006. 319 s. ISBN 80-7179-455-4.
- Manual on Statistics of International Trade in Services*. 1st ed., International Monetary Fund, 2003. 176 pgs. ISBN 1-58906-128-4.
- SOUBBOTINA, T. *Beyond Economic Growth*. 2nd ed. World Bank, 2004. 280 pgs. ISBN 0-8213-5933-9.
- ZDOBINSKÁ, V. Vývoz služeb – nevyužitý potenciál. *Trade Review*. 2007, č. 2, s. 10-11. ISBN MK ČR 17031.
- World Development Indicators 2006*. 1st ed., The World Bank, 2006. 400 pgs. ISBN 0-8213-6470-7.

Internetové zdroje

- A Bibliographical Note on Trade in Services: Concepts and Liberalization Principles* [online]. Free Trade Area of the Americas, 2006. [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW: <http://www.ftaa-alca.org/Wgroups/WGSV/Biblnt/TRA_SER2.asp#I>.

- Annual Report: I Assessment and Prospects* [online]. Reserve Bank of India, 2008, 29. 8. 2008 [cit. 2009-03-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.rbi.org.in/scripts/AnnualReportPublications.aspx?Id=810>>.
- BANGA, R. *Critical Issues in India's Services-Led Growth* [online]. Indian Council for Research on International Economic Relations, 2005 [cit. 2009-03-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.icrier.org/pdf/WP171.pdf>>.
- BANGA, R. *Role of Services in Growth Process* [online]. Indian Council for Research on International Economic Relations, 2005 [cit. 2009-03-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.icrier.org/pdf/wp159.pdf>>.
- Bulletin: I Real Economy* [online]. Reserve Bank of India, 2008, 12. 11. 2008 [cit. 2009-03-18]. Dostupný z WWW: <http://www.rbi.org.in/scripts/BS_ViewBulletin.aspx?Id=9754>.
- Country classification* [online]. The World Bank, 2009 [cit. 2009-02-18]. Dostupný z WWW: <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20420458~isCURL:Y~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>>.
- DASGUPTA, P. and CHAKRABORTY, D. *The Structure of the Indian Economy* [online]. 2005 [cit. 2009-02-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.iioa.org/pdf/15th%20Conf/dasgupta%20chakraborty.pdf>>.
- Economic Survey 2000-01* [online]. Ministry of Finance, 2009 [cit. 2009-03-27]. Dostupný z WWW: <<http://indiabudget.nic.in/es2000-01/welcome.html>>.
- Economic Survey 2007-08* [online]. Ministry of Finance, 2009 [cit. 2009-03-11]. Dostupný z WWW: <<http://indiabudget.nic.in/es2007-08/esmain.htm>>.
- GORDON, J. and GUPTA, P. *Understanding India's Services Revolution* [online]. International Monetary Fund, 2003 [cit. 2009-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.imf.org/external/np/apd/seminars/2003/newdelhi/gordon.pdf>>.
- Green Revolution* [online]. Wikipedia, 2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Green_Revolution>.
- HANSDA, S. K. *Sustainability of Services-Led Growth: An Input Output Analysis of the Indian Economy* [online]. Reserve Bank of India, 2003, 9. 6. 2003 [cit. 2009-03-06]. Dostupný z WWW: <<http://www.rbi.org.in/scripts/PublicationsView.aspx?Id=5707>>.
- India* [online]. The World Factbook, 2009, 23. 4. 2009 [cit. 2009-03-09]. Dostupný z WWW: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html>>.
- Indian IT-BPO Industry: NASSCOM Analysis* [online]. NASSCOM, 2006 [cit. 2009-04-05]. Dostupný z WWW: <<http://www.nasscom.in/upload/5216/Indian%20ITES-BPO%20Factsheet%20June%202006.pdf>>.

- Indian IT-BPO Industry 2009: NASSCOM Analysis* [online]. NASSCOM, 2009 [cit. 2009-04-05]. Dostupný z WWW: <http://www.nasscom.in/upload/5216/IT_Industry_Factsheet-Mar_2009.pdf>.
- ISIC Rev.3.1.* [online]. United Nations Statistics Division, 2009 [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=17&Lg=1>>.
- KARMAKAR, S. *An Open Services Regime: Receipt for Jobless Growth?* [online]. Indian Council for Research on International Economic Relations, 2008 [cit. 2009-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.icrier.org/publication/WORKING%20PAPER%20210.pdf>>.
- KUMAR, J. et al. *Indian Economic Outlook 2008-09 and 2009-10* [online]. Indian Council for Research on International Economic Relations, 2009 [cit. 2009-03-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.icrier.org/publication/WorkingPaper234.pdf>>.
- KRIPALANI, M. India's Manufacturers in Shackles. *Business Week* [online]. 2003, 20. 10. 2003 [cit. 2009-04-02]. Dostupný z WWW: <http://www.businessweek.com/magazine/content/03_42/b3854078.htm>.
- KULIŠ, J. Indové pracují, Amerika bohatne. *Ekonom* [online]. 2004, 12. 7. 2004 [cit. 2009-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://ekonom.ihned.cz/c1-14614080-indove-pracuji-amerika-bohatne>>.
- Middleware* [online]. Wikipedia, 2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Middleware>>.
- MOULIS, J. Indie – příležitost, která se vyplatí. *Finanční noviny* [online]. 2006, 3. 5. 2006 [cit. 2009-03-28]. Dostupný z WWW: <<http://ipoint.financninoviny.cz/afin-indie-prilezitost-ktera-se-vyplati.html>>.
- NĚMEC, P. a MOSTÝN, A. Země mnoha tváří. *Hospodářské noviny* [online]. 2009, 3. 2. 2009 [cit. 2009-04-01]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-33570140-zeme-mnoha-tvari>>.
- Sectors* [online]. The National Portal of India, 2009 [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://india.gov.in/?sectors=true#tabs>>.
- Slovník pojmů* [online]. Česká národní banka, 2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.cnb.cz/cs/obecne/slovník/o.html>>.
- Souhrnná teritoriální informace Indie* [online]. Velvyslanectví České Republiky v Dillí, 2008, 1. 4. 2009 [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <http://www.mzv.cz/newdelhi/cz/obchod_a_ekonomika/souhrnna_teritorialni_informace/index.html>.

VIRMANI, A. *India's Economic Growth: From Socialist Rate of Growth to Bharatiya Rate of Growth* [online]. Indian Council for Research on International Economic Relations, 2004 [cit. 2009-03-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.icrier.org/pdf/wp122.pdf>>.

VLK, A. Hon na platící studenty. *Ekonom* [online]. 2003, 3. 9. 2003 [cit. 2009-04-02]. Dostupný z WWW: <<http://ekonom.ihned.cz/c1-13315640-hon-na-platici-studenty>>.

WALTERS, R., STAPLETON, T. and ANDREWS, R. *India's Services Sector: Unlocking Opportunity* [online]. 2007 [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.scribd.com/doc/456555/Indias-Services-Sector>>.

ZEMÁNEK, J. Indie – rozvojová země s obrovským hospodářským potenciálem. *Euroekonom.cz* [online]. 2006, 2. 1. 2006 [cit. 2009-03-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.euroekonom.cz/analyzy-clanky.php?type=jz-indie>>.